

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİ

Əlyazma hüququnda

SƏMƏDZADƏ GÜNEL SAHİB qızı
“BAKI ŞƏHƏRİNDƏ ÇOXFUNKSİYALI İDMAN
KOMPLEKSLƏRİ” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

060633 – “Memarlıq”

Memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent K. Həsənova-Fərəcova

BAKI – 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
FƏSİL I. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin yaranmasının ilkin şərtləri	9
1.1 Azərbaycanca idman yarışlarının tarixi	9
1.2 Azərbaycanda çoxfunksiyalı idman komplekslərinin inkişafı	13
1.3 Bakı şəhərində mövcud olan idman qurğuları	18
FƏSİL II Müasir “Çoxfunksiyalı” idman komplekslərinin formalaşması xüsusiyyətlərinin təhlili.	27
2.1 İdman komplekslərinin təsnifatı	27
2.2 Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşmasına təsir edən amillər	32
2.3 Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşması prinsipləri	37
2.4 İdman komplekslərinin memarlıq – konstruksiya xüsusiyyətləri	46
FƏSİL III “Çoxfunksiyalı” idman komplekslərinin perspektiv inkişafının əsas prinsipləri.	54
3.1 İdman komplekslərinin tikintisində bədii – memarlıq həllində xarici təcrübədən istifadə	54
3.2 Çoxfunksiyalı idman kompleksinin həcmi məkan modelinin nəzəri təklifi.	60
Yekun nəticə	67
Ədəbiyyat siyahısı	72
Qrafik – analitik cədvəllər	76

GİRİŞ

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı məsələləri, sağlamlıq və Azərbaycan vətəndaşlarının sosial rifahının ümumi səviyyəsi ilə sıx bağlı olan, demoqrafik problemlərinin həllinə yönəlmiş tədbirlərin əsas sahələridir. Əsasən insan fəaliyyətinin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri idmanla məşğul olmaq, öz fiziki hərəkətlərindəki məhdudluğu aradan qaldırmaq və həyat tərzlərini sağlamlaşdırmaqdır. İdman bizə həmişə məqsədimizin yüksək olmasını öyrədir. Əhalinin sağlamlığı proqramında müəyyən edilmiş ən əhəmiyyətli iki sahə - kütləvi bədən tərbiyəsinin və idman performansının yüksək inkişafıdır. Bakı şəhərinin əhalisi mürəkkəb və dolğun bir həyat tərzini keçirdiyindən onların sağlamlığını təmin edən idman kompleks və qurğularının mövcudluğu əsas məsələlərdən biridir. Onların funksiyasından, tutumundan, ölçülərindən aslı olaraq kompleks və ayrı-ayrı idman obyektlərinin memarlıq-planlaşdırma həllinin fərqli xüsusiyyətləri vardır. Azərbaycanda təhsil müəssisələrində bədən tərbiyəsinə yeni üsulların tətbiqi, müasir və professional idman avadanlıqları və obyektləri eləcədə Olimpiya təlim mərkəzləri inkişaf etməyə davam edir. İdman obyektlərinin təşkilinin ən yüksək forması kimi xüsusi yanaşma çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşmasıdır. Çoxfunksiyalı idman kompleksləri özünü ən çox inkişaf etdirən müstəqil, şəhərsalma və ya fiziki obyekt sistemidir.

- *Mövzunun aktuallığı* - çoxfunksiyalı komplekslərin yaranma tarixi ictimai inkişaf tarixinin əsas amilləri ilə üst-üstə düşür və bu bütün memarlıq tarixində müşahidə olunur. Çoxfunksiyalı təyinat daşıyan, eləcədə bir neçə və yaxud qarışıq funksiyaya xidmət edən memarlıq obyektləri get-gedə daha çox sayda şəhərin strukturuna daxil olur. İdman qurğuları 21-ci əsrin əvvəllərində bütün dünyada idman, cəmiyyət və memarlığın sərhədləri, məqsədləri və qurğularının istifadəsində fikir dəyişikliklərinə gətirib çıxarmışdır. Milyonlarla insan öz fiziki xassələri və motor imkanlarını yaxşılaşdırmaq, sağlamlığı və yaradıcı uzunömürlülüynü uzatmaq

və beləliklə müasir istehsal və gündəlik həyat şəraitinin bədənin arzuolunmaz təsirlərdən müqavimət üçün, kütləvi idmanla məşğul olur. Memarlıq çoxfunksiyalı idman qurğuları və onların tipologiyası qədim zamanlardan inkişaf etdirir. Əvvəlcə şərtləri bədən tərbiyəsi artırmaq üçün nəzərdə tutulurdu, lakin sonra proqramın çox geniş funksionallığı ilə ictimai təşkilata çevrildi. Ancaq indi idman nisbətən qısa müddət ərzində yenidən geniş populyarlıq qazandı, fiziki mədəniyyət və idman oyunları zamanı yaranan məhdudiyyətlərin – xəsarətlərin qarşısını almaq üçün fizioterapiya və gimnastika yaradılması haqqında müsabiqə nəzərdə tutulan obyektlərin tikintisi və avadanlıqların qarşısına müəyyən tələblər qoyuldu. Bu ümumilikdə memarlıq dünyasında yeni təsvir və onların arasında münasibətlər yaradırdı. Müasir idman, çoxsaylı sosial funksiyalar əvəzinə çoxfunksiyalı və çoxölçülü oldu. O, küçələrin zərərli təsirindən gəncləri yönləndirmək, əyləncə xidmətləri, ölkənin şərəfini qorumaq üçün iqtisadi stimullar, vətənpərvərliyin formalaşması və s. tələbatı qarşılamaq, səhiyyənin gücləndirilməsi ilə başlayan və bir çox qeyri-adi problemlərin qarşısını geniş şəkildə aldı. Çoxfunksiyalı qurğularda medalyonun görünməyən tərəfi odur ki, tədbirlər zamanı qısa müddət ərzində minlərlə adamın təhlükəsizliyini və evakuasiyasını vaxtında yerinə yetirmək və ilk növbədə mühitdə "müşayiət" məsuliyyətinin mürəkkəbliyini dərk etmək lazımdır. Bu gün avtodayanacaqlar üçün geniş ehtiyat sahələrinin az olması aktual problemlərdəndir. İdman qurğularının tikintisi zamanı bu məsələnin həlli böyük çətinliklərlə qarşılaşır. İdman təşkilatlarının başlıca məqsədi yenidən istifadə prinsipi olmalıdır. Çoxfunksiyalı platformalar mobil elementlərlə (sürgülü arakəsmələr, tribunlar, yerində qurulan zallar) bir yer istifadə olunur.

- ***Sualların qoyuluşu*** - Bakı şəhərində ki, mövcud idman qurğularının təhlili göstərir ki, onların memarlıq planlaşdırma həllində əsasən funksional xüsusiyyətlər üstünlük təşkil edir. Yəni idmanın növünə uyğun olaraq tikilinin həcmidə buna uyğunlaşdırılır. Bunlardan güləş, üzgüçülük, voleyboll / futboll, yüngül atletika, idman özəyi və xüsusiləşdirilmiş idman komplekslərini və s. nümunə çəkmək olar. “Çoxfunksiyalı” idman komplekslərinin yaranması və təşkili Azərbaycanın

memarlığında və turizm sisteminin inkişafına təsir etmiş, eyni zamanda da istirahət yerləri kimi də formalaşan və həmçinin yeni tikinti və istirahət tendensiyalarının inkişafına kömək etmişdir. Digər tərəfdən bu cür yeni yaradılmış mühitlərin şəhər şəbəkəsinə qoşulması cəmiyyətə böyük iqtisadi – sosial və mənəvi fayda da gətirə bilər. Çünki adətən müəyyən bir şəhərsalma mühitində insanların psixoloji əhvalının yaxşılaşdırılmasında relyef xüsusiyyətləri vacib faktordur.

- **Tədqiqatın məqsədi** - inkişaf etmiş xidmət sistemi ilə perspektivli çoxfunksiyalı idman kompleksinin memarlıq formalaşması üçün elmi əsaslandırılmış qaydaları inkişaf etdirməkdir.

1. şəhər strukturunda idman komplekslərinin konsepsiyasını müəyyən etmək;
2. çox məqsədli idman komplekslərinin formalaşması xüsusiyyətlərini öyrənmək;
3. müasir idman komplekslərinin təsnifi və şəhərin üçölçülü strukturunda rolu müəyyən etmək;
4. idman komplekslərinin formalaşdırması zamanı xarici təcrübədən istifadə etmək;
5. çoxfunksiyalı idman komplekslərin fəza təşkilatı strukturunun nəzəri modelini inkişaf etdirilməsi;

- **Magistr dissertasiyasının obyektı** – Bakı şəhərində mövcud olan çoxfunksiyalı idman komplekslərinin tikinti növləri seçilmişdir.

- **İşin elmi metodu** - Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin yaranma tarixi tədqiqatlar sahəsində sintezi, sistemli-ekoloji yanaşma, konstruksiya həlləri, onların funksional və planlaşdırma təşkili əsasları öyrənilməsi ədəbi mənbələr və layihə materialları, illustrasiyalar daxildir. İşin həcmi üç fəsildən ibarətdir, hər fəsil isə öz daxilində bölmələrə bölünmüşdür.

- **İşin elmi yeniliyi** - Bu gün ciddi problem əsasən köhnəlmiş normalar və idman qurğularının layihə qaydalarıdır. Bununla əlaqədar olaraq, şəhərdə çox məqsədli idman kompleksinin formalaşması üçün yeni yanaşma inkişaf etdirmək lazımdır. Ölkəmizdə problem milli miqyasda həll olunmalıdır. Bu qərar ilk növbədə, idmanla məşğul olan insanların maksimum iştirakını təmin etmək üçün yeni idman

müəssisələrinin inkişafı ilə bağlıdır. Stadionlarda daxili məkan məsələsi, eləcə də maneəsiz görüntü problemi, onların tikintisi ilə məşğul olan memarları narahat edir. Bu problem stadionun daxili məkanının forma və üzvi görünmə şəraitində bağlıdır ki, bu amillər onun qurulmasına köməkçi olur. Kompleksin idman infrastrukturunun bütün səviyyələrində iş transformasiyası prinsipləri keyfiyyət və xidmətin bütün meyarlara təsiri ən mürəkkəb və mühüm variantların seçilməsində başlıca əsas vardır.

- ***İşin praktiki əsası*** - Tədqiqatın praktiki işinin əsas əhəmiyyəti xarici və yerli memarlığın təcrübə nəticələrinin tətbiqi və sosial-iqtisadi effekt əldə etmək üçün qabiliyyəti ilə müəyyən edilir. İdman komplekslərinin memarlıq və sosial təsiri buraya gələn izləyicilərin rahatlığını yüksək səviyyədə rolunun gücləndirilməsi, idman və istirahət fəaliyyəti üçün diqqətli yanaşma konsentrasiyası ilə müəyyən edilir. İqtisadi təsiri çox məqsədli sahələrdə, idman və ictimai obyektlərdə çoxfunksiyalı idman komplekslərinin istifadəsinin optimallaşdırılması ilə əldə edilir.

- ***Magistr dissertasiyasının ümumi xarakteristikası*** – Dissertasiya işində bugünlərdə olduqca aktual olan problemə toxunulmuş, təhlil edilərək çatışmayan cəhətləri araşdırılmış və problemin həllinə dair nəzəri modeli təklif edilmişdir.

Dissertasiya işi üç fəsildən, nəticədən, ədəbiyyat siyahısından və illustrasiyalardan ibarətdir.

I fəsil – Dissertasiyanın bu fəsilinin tərkibinə əsasən idman oyunlarının dünyada və Azərbaycanda yaranma tarixi və paytaxt Bakıda yerləşən idman qurğularının memarlıq – planlaşdırma həllinin təhlili daxildir.

II fəsil – Bu fəsildə idman komplekslərinin təsnifatı, formalaşmasına təsir edən amil və prinsiplər eləcə də konstruksiya xüsusiyyətlərinin təhlili aparılmışdır.

III fəsil – Nəhayət sonuncu fəsilə isə müasir perspektivli çox məqsədli idman komplekslərinin tikintisi zamanı xarici təcrübənin araşdırılması və onların müsbət cəhətlərinin yerli memarlığa tətbiqi tövsiyyəsi eyni zamanda elmi modelin nəzəri təklifi daxildir.

Azərbaycan dünyada idman dövləti kimi tanınır. Birinci Avropa Oyunları və IV İslam Həmrəyliyi Oyunları kimi görkəmli idman tədbirlərinin ölkəmizdə keçirilməsi

kimi önəmli qərarın qəbul edilməsi bunun daha tamamiylə aydın göstəricisidir. Təbii ki, bu qərarın qəbulunda bugün ölkəmizdə dayanıqlı ictimai-siyasi sabitliyin, sürətli iqtisadi inkişaf proseslərinin getməsi, Azərbaycanın dünyada nüfuzunun gündəndən artması, respublikamızın müxtəlif dünya əhəmiyyətli idman yarışlarına ev sahibliyi etməsi və bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olması əhəmiyyətli rol oynamışdır. İdmanın inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət ayıran dövlətimizin başçısının birbaşa göstərişi ilə paytaxtda və Azərbaycanın regionlarda ən müasir idman infrastrukturunun yaradılması istiqamətində qabaqcıl işlər həyata keçirilir. Bakının paytaxt şəhər olması sürətə inkişafına və buradakı memarlıq qurğularına daha çox diqqət verilməsinə səbəb olmuşdur.

FƏSİL 1. ÇOXFUNKSİYALI İDMAN KOMPLEKSLƏRİNİN YARANMASININ İLKİN ŞƏRTLƏRİ

1.1 Azərbaycanca idman yarışlarının tarixi.

Olimpiya oyunları dedikdə sadəcə idman yarışlarını və onun insanların həyatına qatdığı keyfiyyəti sadəcə bu mənada yox eyni zamanda geniş və fəlsəfi dəyərli anlayış kimi qəbul etmək daha məqsədə uyğundur. Olimpiya oyunlarının yaranmasından danışsaq, oyunlar daha çox hər hansı bir dinə sitayiş, ibadət funksiyasına əsaslanırdı. Qədim Yunanıstanda stadionu, teatrı və məbədi müqəddəs yer hesab edirdilər.. Burada yerləşən iki şəhərdə - Olimpiya və Delfidə 4 ildən idman yarışları keçirilirdi. Klassik dövrdə Olimpiya oyunlarının tərkibinə cüt təkərli arabalarda yürüş, yumruq döyüşü kimi beşnövçülük yəni - qaçmaq, nizə və disk tullamaq, uzununa tullanmaq, güləsmə həmçinin incəsənət müsabiqələri də daxil idi.

Əsrlər keçsə də Olimpiya oyunları öz əvvəlki tərbiyəvi əhəmiyyətini hələ də itirməmişdir. Yarışlara ölkənin ən layiqli vətəndaşları buraxılırdı. Ancaq qadınların buraxılması qadağan idi. Yarışlarda öyrədilən fəlsəfi tərbiyyə insanları həm cəsarətli və qüdrətli olmağı həm də bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmağa çağırırdı.

1829-cu ildə Yunanıstan öz azadlığını qazandıqdan sonra idman tədbirlərini bərpa etmək qərarına gəldilər. Mənbələrə əsasən 1824-cü ildə arxeoloq Stanxof tərəfindən Alfeyin sahillərində qazıntı işləri başlanılır. Yalnız bundan sonra o, antik dövrlərdə mövcud olan Olimpiadiya stadionunun planını müəyyənləşdirə bilmişdir [15].

Azərbaycan xalqının tarixi qədim olduğu qədər bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı da uzaq keçmişdən başlayır. Tədqiqatlar göstərir ki komanda oyun növü olan çovqan yarışları eramızın birinci minilliyinin ortalarında formalaşmış yüzillər ərzində Azərbaycanda, Orta Asiyada, Türkiyədə, İranda, İraqda və qonşu ölkələrdə məşhur olmuşdur. Yazılı məlumatlara əsaslanaraq demək ildir ki, XII əsrdə İslam dünyasının mədəni - maarif mərkəzlərindən olan Bağdadda Orta Şərqi ölkələrinin atçaparıları arasında tarixdə ilk dəfə olaraq beynəlxalq çovqan yarışlarının keçirildiyini demək mümkündür.

Çovqan yarışlarının Azərbaycan xalqının tarixində çox qədimdən mövcud olduğu rəsmi faktlarla təsdiqlənmişdir. Örnəqlərdə aparılmış arxeoloji qətdiqatlar zamanı tapılan qədimi qablar üzərində çovqan oyunun təsvir edildiyi rəsmdə bu oyunun IX əsrdə Azərbaycanın Beyləqan şəhərində yayıldığını bizə tətđiq edir. Ədəbiyyatımızın yazılı mənbələrinə istinadən demək olar ki, Azərbaycanda çovqanın tarixi VI-VII əsrlərə və bəlkə ondan da keçmiş tarixə gedib çıxır.

Çovqan komanda yarışlarının qədim Azərbaycan oyunu olmasını təsdiq edən əsaslı sübutlardan biri də Azərbaycanın tarixi abidələrində bu oyun növünün dəfələrlə təsvir edilməsi və yazılı mənbələrdə də onun keçirilmə qaydaları barəsində ətraflı məlumatların olmasıdır. Çovqan oyunu da, Şərğ mədəniyyətində formalaşmış digər idman növləri kimi, dünyanın daha uzaq ərazilərində tanınmasında və inkişaf etdirilməsində ingilislərin rolu böyük olmuşdur. Ümumiyyətlə,, XIX əsrdə Hindistandan torpaqlarından İngiltərə ərazisinə gətirilən bu oyun növü getdikcə daha çox inkişaf etdirilmiş, yeni qayda - qanunlara əsaslanaraq Amerika və digər Avropa ölkələrinə diqqətini çəkmiş və burada da yayılmağa başlamışdır.

Azərbaycan idmanının tarixi ilə bağı bütün fikirləri ümumiləşdirib belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, xalqın tarixinin qədimliyi qədər idmanın tarixinin qədimliyinə bərabər hesab etmək olar. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış maddi mədəniyyət, və qədim yazılı abidələrə, təsviri sənət əsərlərinə, ədəbi-tarixi mənbələrə, folklor, eləcə də orta əsrin bədii yaradıcılıq nümunələrinin istinadlarına əsasən demək olar ki, qədim Azərbaycanda güləş, dirədöymə, oxatma, qılıncoynatma, nizə atma, atçapma, Çovqan, Sürpapaq, Baharbənd, daşqaldırma, şahmat və s. idman oyunları geniş yayılmışdır. Ölkədə tarixən mövcud olan bu idman ənənəsi müxtəlif növlərdə qorunub saxlanmış, müasir dövrdə gəlib çatmışdır [2].

Xalq nağıllarımızın əfsanəvi qəhrəmanları hər zaman at sürməyi, ox atmağı və güləşməyi məharətlə bacarmışlardır. Azərbaycanın tarixçi, etnoqrafı və görkəmli şairi Nizamilmülkün tarixi sənədlər əsaslanaraq azdığı məlumatlarda çovqan oyunu haqqında kifayət qədər informasiya verilmişdir. Çovqan və yaxuddaki çoğan sözü Azərbaycan dilində “ağaccıq” mənası kimi istifadə edilmişdir. Çovkan oyununun adı

bu oyunda istifadə edilən ağacdən olan alətin adından götürülmüşdür. Oyunda iştirak edənlər at belində bu alətdən istifadəsiylə oynayırdılar. Azərbaycanda çovqan oyununda kişilərlə yanaşı qadınlarda öz məharətlərini göstərirdilər. Dahi Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasında edilən təsvirdə Sasani hökəmdarı Xosrovla yanaşı Şirində at belində yarışmırdır. Poemada Şirinlə yanaşı digər qızlarında adının çəkildiyi bizə məlumdur. Atüstü milli oyun növlərimizin davam etdirilməsi, qədim tarixi olan atçılıq ənənələrimizin qorunub saxlanması və gənc nəsilə bu oyun növünə olan marağın artırılması və atçılıq turizminin inkişafı üçün perodik olaraq çovqan yarışları keçirilir. Bu yarışları daha çox Şəkinin Daşdüz kəndində yerləşən Respublika Atçılıq Turizm Mərkəzinin nəznində həyata keçirilir. 2017-ci ildə Bakıda keçirilən IV İslam Həmrəyliyi oyunlarında da çovqan yarışları təkil olunmuş və milli atçaparlarımız layiqincə burada iştirak etmişdirlər. 2013 – cü ildən etibarən "Qarabağ atı ilə oynanılan çovkən oyunu" UNESCO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrsin siyahısına daxil edilmişdir [31].

Əlbətdə idmanın yaranması və inkişafı ilə yanaşı oyunların keçirilməsi üçün xüsusi yerlər ayrılır və ya məhz onlar üçün hazırlanırdı. Məsələn, at yarışları və Çovqan üçün ən əlverişli yerlərdən Cıdır düzünü misal çəkmək olar.

Çovqan oyunu ilə yanaşı Azərbaycan xalqının tarixində qədimdən bəri özünə məxsus dəyəri olan yarış isə “zoxana” idi . Zorxanalar açıq havada əlbəyaxa döyüş və güləşpəhləvanlar üçün olan meydan adlanır. Azərbaycanda pəhləvanlığın milli kökənli, qədimdən bugünə çatmış ənənələri vardır. Bu, xalqımızın qanındakı döyüşkənliyinin ifadəsi olmaqla yanaşı, onun ruhunun indiki zamanımıza qədər yaşamasının canlı sübutudur. Kənd yerlərində zorxana meydanlarını açıq hava – düzlər, çəmənliklər əvəz edirdi. Xalq mərasimlərində meydan əyləncələrinin bir hissəsi olan, günümüzdə də öz forma və xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağı bacaran güclərini sınamaq, daş oynatmaq, kərəm sındırmaq, kəndirbazlıq və s. etmək yalnız oğuz-türk xalqlarının deyil, həmçinin bütün dünya xalqlarının mədəni – məişət oyunları olub, tamaşaçıların zövqünü oxşamaq məqsədi güdmüşdür. Novruz Bayramı xalq şənlik və mərasimlərindən sonra zorxana oyunları əyləncə sonksiyasından sonra

inkişaf etmiş və peşəkar pəhləvanların öz güclərini sınaqdıqları meydan halına gəlmişdir. Azərbaycan xalq ruhunun təsvirində bu zəngin folklor nümunələri pəhləvanlarımızın təmsilində əhalinin obrazını son dərəcə bənzərsiz, bitib-tükənməyən güc rəmzi kimi təqdim edir. Pəhləvan xalqın ruhundan doğan həqiqi bir obrazı təmsil edir. O, zorxanaya çıxanadək hər növ sınaqlardan keçir, təmamiylə yetkinliyə çatırdı. Zorxana xalq milli oyunlarını təkcə bahar bayramı şənlikləri ilə kifayətləndirmək haqsızlıqdır. Zorxanayı eyni zamanda xalqımızın adət-ənənəsinə daxil olmuş bədii tamaşa mərasimi adlandırmaq olar. Bu idman növü rəngarəngliyi ilə başqa idman növlərindən seçilir. Orta əsrlər dövründə zorxanaların mövcudluğu pəhləvanların yetişdirilib, hazırlanmasında böyük rolu olmuşdur. "Zorxana" sözünün hərfi mənası - zor göstərmək, zor yeri deməkdir. Zorxanada bir neçə müxtəlif idman oyunları vardır. Ancaq bu oyunların fərqli xüsusiyyəti fərdi şəkildə fəaliyyət göstərə bilməməsidir. Zorxana oyunları bir – birinin ardınca davamlı həyata keçirilirki bununda məqsədi pəhləvanların yetişdirilməsi və döyüş meydanına tam hazırlamaqdır.

Zorxana sözü bizə hələ Səfəvilər dövründən məlumdur. Bu dövrlərdə gənclərin tərbiyəsi üçün xüsusi dərnəklər yaradılırdı. Bu dərnəklərin hər bir əyalətdən, vilayətdən, şəhərdən, hətta hər bir məhəllədən belə nümayəndəsi olurdu. Hər qrupun başçısı gəncləri bir araya toplayaraq onlarla fərdi məşğul olurdu. Bu gənclərin xüsusi idman yerləri, zorxanaları və zorxana idmanına xas olan idman alətləri var idi. Buraya pəhləvanlıq üçün gələn gənclərin hər biri şəhərin, mahalın və vilayətin nümayəndələri pəhləvanlıq şəhadətnamələrini bu dərnəklərdən almalı idilər. Bu pəhləvanlıq qarşıdurması lap qədim zamanlardan bəri zorxanalar pəhləvanlarımızın döyüş hazırlığı və fiziki güclərini nümayiş etfirdikləri məkan olmuşdur. Memarlıq xüsusiyyətlərindən söz açsaq onun damı günbəz formada döşəməsi isə yer səthindən aşağı səviyyədə olmuşdur. Zorxanalarda istifadə olunan silahlar isə nizə, toppuz, qılınc, ox və s.dir. İdman növü kimi isə "Zorxana", yalnız 17-18-ci əsrlərdə Pur Vəlinin özü tərəfindən yaradılıb. Qədim tarixi olan bu idman növü artıq beynəlxalq status qazanmışdır. Belə ki, hazırda zorxana üzrə dünya çempionatı keçirilir. 2017-ci

ildə Azərbaycanda baş tutan İslam Həmrəyliyi Oyunlarının proqramına milli idman növü olan Zorxana da daxil edilib. Azərbaycan pəhləvanları bu yarışlarda məharətlə çıxış etmişdirlər. Bütün bu tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, Azərbaycan xalının tarixində idman çox qədimdən yaranmış və günümüzə qədər inkişaf edərək gəlib çatmışdır[47].

1.2 Azərbaycanda çoxfunksiyalı idman komplekslərinin inkişaf təkamülü

Çoxfunksiyalı komplekslərin yaranma tarixi ictimai inkişaf tarixinin əsas amilləri ilə üst-üstə düşür və bu bütün memarlıq tarixində müşahidə olunur. Çoxfunksiyalı təyinat daşıyan, eləcədə bir neçə və yaxud qarışıq funksiyaya xidmət edən memarlıq obyektləri get-gedə daha çox sayda şəhərin strukturuna daxil olur. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, iri çoxfunksiyalı komplekslər ideyasını həyata keçirən və reallaşmasına səbəb olan sosial funksional əsaslar təbii idi və bəzən sıx əlaqəli, bəzən də yalnız baş çəkmələrin təkrarlanması ilə bağlı olan, bəzi hallarda isə yalnız cəmiyyətin məntiqi ilə izah edilən kifayət qədər təsadüfi çoxsaylı funksiyaların rahat istifadəsi məqsədi ilə bir yerdə daha yığcam şəkildə birləşməsi təşəbbüsündən irəli gəlir [1].

Müasir şəhərlərin simasının müəyyənlişməsində sənaye, elmi-tədqiqat müəssisələri, yaşılıqlar-parklar, bağlar, bulvarlar, nəqliyyat mühüm rol oynayır.

Şəhərin siması onun inkişafı prosesində müxtəlif dəyişikliklərə uğrayır; cəmiyyətin tələbatını, müasir estetik idealarını və texniki imkanlarını əks etdirən yeni bina və qurğular çox vaxt şəhərin tarixi özəyində, yaxud bilavasitə onun yaxınlığında yaradılır. Şəhərin planlaşdırılması, abadlıq işləri ilə əlaqədar bütün problemlər şəhərsalma məzmununu təşkil edir. Şəhərin kompleks funksional təşkili prinsiplərinin nəzəri və praktiki tərtibində yeni memarlığın beynəlxalq komplekslərinin (SIAM) böyük rolu olmuşdur. Bu komplekslər Qərbi Avropa ölkələrinin başda le Karbyuze olmaqla bir çox aparıcı memarlarını birləşdirirdi [5].

1933 - cü ildə Afinada SIAM-ın IV konqresi keçirilmişdir. Bu konqresin nəticəsində meqapolislərin fəaliyyətlərinin dəyişdiyi tarixişəraitdə şəhərsalmanın prinsip və məqsədlərinə əsaslı şəkildə diqqətin yönəlməsinə səbəb olmuşdur.

Afina xartiyasının 111 bəndindən aşağıdakı ikisi daha vacibdir:

~ "azad yerləşmiş məkanda çoxmənzilli blok"- bu yaşayış evinin məqsədəuyğun yeganə tipidir;

~ şəhər ərazisi aşağıdakı funksional zonalara bölünməlidir:

yaşayış massivləri;

sənaye (işçi) ərazisi;

istirahət zonası;

nəqliyyat infrastrukturası.

Bu konqres funksional zonalaşdırma prinsipini müasir şəhərsalmanın əsas müddəalarından biri kimi formalaşdırmışdır. Konqresin yekun sənədi Afina xartiyası adı almışdır və onun müəlliflərindən biri olan memar X.L Sertanın fikrincə “ müasir şəhərsalmanın əlifbası” olmuşdur [10].

Şəhərin funksiyalarının inteqrasiyası müasir şəhərsalmanın inkişafının ən xarakterik cəhətidir. Buna görə də müasir şəhərsalma nəzəriyyəsində sərt funksional zonalaşdırma prinsipindən uzaqlaşma qeyd olunur. Buna səbəb əvvəl funksional zonalaşma müsbət effekt göstərsədə sonralar bu prinsip o qədər də əlverişli olmadı, əhəlinin sayının arması başlıca səbəblərdən biridir. Sənaye zonasının yaşayış ərazilərindən uzaq olması insanlarda vaxt probleminə səbəb oldu.

Beləliklə də iki və daha çox elementli komplekslərə tələbat artdı. Artıq insanlar vaxta qənaət etmək üçün təkfunksiyalı obyektlərin əvəzinə çoxfunksiyalı komplekslərə üz tuturdular. Belə komplekslər əsasən XX əsrin əvvəllərində yaranmağa başlamışdır. İlk çoxfunksiyalı elementlər Avropa ölkələrində eləcə də Amerikada yaranmışdır. Son illərdə Azərbaycanda da iki və daha çoxelementli kompleksər yaranmağa və inkişaf etməyə başlamışdır.

İki və daha çox tikilidən ibarət qurğulara kompleks deyilir. Memarlıq kompleksinin yaranma tarixi ictimai amillərin yaranma tarixi ilə eynidir və bu bütün

memarlıq tarixində müşahidə olunur. Kompleks anlayışı heçdə yeni anlayış deyil. Hələ qədim zamanlarda insanlar öz rahatlığı üçün bir qurğu altında bir neçə funksiyaları birləşdirmişdirlər. Məscidlər, monastrlar, xanəqahlar, karvansaralar, bazarlar və s. bariz nümunə göstərmək olar. Məsələn məscidlər sadəcə ibadət məqsədi daşımayırdı. Burada eyni zamanda mübahisə edən tərəfləri qəbul edən məhkəmə zalı, əmanət kassası (burada yoxsullar üçün toplanmış pullar və saxlanması üçün hakimə verilən müxtəlif əmanətlər saxlanılırdı), məktəb/mədrəsə, ünsiyyət məqsədi ilə insanların toplaşması üçün klub kimi xidmət edirdi və eyni zamanda burada gecələmək də olurdu. Zaman keçdikcə bəzi xidmətlər ayrılaraq müstəqil şəkildə xüsusi müəssisələrdə cəmləşdilər və məscid daha çox məbədə çevrildi. Digər nümunə kimi karvansaraları göstərmək olar. Bura yalnız qonaqlama məqsədi ilə deyil eyni zamanda ticarət üçün də, istifadə olunurdu. Bazarlar isə yalnız ticarət deyil həmçinin sosiallaşma yeri kimi də məqsədə uyğun idi.

Daha sonralar elm və texnikanın inkişafı memarlığa da öz təsirini göstərdi. Beləliklə komplekslər bir neçə funksiyaları özündə birləşdirərək çoxfunksiyalı komplekslər şəklində inkişaf etdi.

Çoxfunksiyalı komplekslər iki əsas funksiya daşıyır. Onlar ilk növbədə insanların maddi tələbatının ödənməsi, onların normal əmək, məişət və istirahət şəraitlərinin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Digəri isə onlar insanların ünsiyyət və istirahətinin daha səmərəli keçirilməsinə şərait yaradaraq, onların mədəni-estetik tələblərinə cavab verir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, çoxfunksiyalı komplekslər ideyasını həyata gətirən və reallaşmasına səbəb olan sosial-funksional əsaslar təbii idi və bəzən sıx əlaqəli bəzəndə yalnız baş çəkmələrin təkrarlanması ilə bağlı olan, bəzi hallarda isə yalnız cəmləşmə məntiqi ilə izah edilən kifayət qədər təsadüfi çoxsaylı funksiyaların rahat istifadəsi məqsədi ilə bir yerdə daha yığcam şəkildə cəmlənməsi təşəbbüsündən irəli gəlir [11].

Daha çox istifadə olunan bir çox xidmət funksiyalarının cəm şəklində yerləşməsi bir tərəfdən bura gələnlərin vaxtına qənaət edir, digər tərəfdən isə ticarət mərkəzlərində alış-veriş etməyi belə düşünməyən alıcının yeni tələbatlarının

meydana çıxmasına səbəb olur və ona müxtəlif əyləncələr imkanı verir. Həmin amillər yeni təlabatlar növü yaradaraq və onları qısa müddətdə kompleksdə təmin edərək , böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Lakin bu növ komplekslərin yaradılmasının əsas səbəbi yalnız ticarət-istehlak ehtiyaclarının ödənilməsindən irəli gəmir. Çoxfunksiyalı təşkillər ən müxtəlif təyinatlar üçün nəzərdə tutulur. Müasir dövrdə çoxfunksiyalı komplekslərin mərkəzi funksiyasının artması onların strukturunda xüsusi kompleks ixtisaslaşması yarandı. Məsələn: İctimai-siyasi təyinatlı komplekslər, inzibati-işguzar təyinatlı komplekslər, memorial komplekslər, mədəniyyət kompleksləri, tamaşa kompleksləri, istirahət kompleksləri, idman kompleksləri, ticarət mərkəzləri və s.

Memarlıq komplekslərinin tikintisi son dövrlər ərzində zərurət ehtimalı yaratmışdır və nəticədə şəhər infrastrukturunun inkişaf məsələlərini həll etmək,şəhərlərdə memarlıq komplekslərinin formalaşması ilə bağlı məsələlərin aktuallığını üzə çıxmışdır.

Memarlıq kompleksləri heç də müasir dövrün ixtirası deyil. Bu cür ideyalar XX əsrin birinci rübündə yaranmışdı. Bu termin hər hansı bir obyektə funksional imkanlarının verilməsi deməkdir ki, bu da həmin binanın istifadəsi və tətbiqi spektrinin genişlənməsinə gətirib çıxarır. Müasir çoxfunksiyalı kompleksləri məşhur alman incəsənət məktəbi olan Bauhausun "forma funksiyanı yaradır" şüarını çox gözəl nümunə kimi göstərmək olar. Şəhərsalma baxımından çoxfunksiyalı komplekslərin funksional, məkan və həcm xüsusiyyətləri şəhərin konkret sahə ideyası ilə müəyyən edilir. Çoxfunksiyalı obyektin şəhəri təşkil edən əvvəlki qurğulardan fərqi onun məkan təşkilinin daha mükəmməl olmasıdır. Çoxfunksiyalı mərkəzlər şəbəkəsinin səmərəli struktur quruluşunun təşkili müəyyən dərəcədə ziddiyyətli məsələlərin həlli ilə bağlıdır. Bir tərəfdən yetişmə mümkünlüyü şəraitini yaxşılaşdırmaq və hərəkətə sərf olunan ictimai xərcləri azaltmaq məqsədi ilə obyektlərin istehlakçılara maksimal dərəcədə yaxınlaşmasına nail olmaq, digər tərəfdən isə ictimai mərkəzlərin yaradılmasına və istismarına sərf edilən sosial xərclərin ixtisarına təşəbbüs göstərmək vacibdir. İctimai mərkəzlərin

genişləndirilməsi – yəni mədəni-məişət xidməti təşkilinin yeni, mükəmməl texnologiyaların tətbiqi ilə onların ölçülərinin və həminin böyüdülməsi yolu ilə buna nail olmaq olar.

Böyük şəhərlərin kəskin problemi bu gün torpaq çatışmazlığı, nəqliyyat sistemi və bir çox digər nüansların problemlərinə və vəziyyətdən çıxışına yeni həllər axtarmaq məcburiyyətində qalır. İnsanlar getdikcə daha çox işlə məşğul olur və onların bir yerdən digər yerə getməklərində vaxt məhdudiyyətləri yaranır. Bu səbəbdən də müəyyən qurğuları bir məkan altına salmaqla insanların öz asudə vaxtlarını əylənərək, istirahət və alış-veriş edərək keçirə bilməkləri üçün şərait yaradırlar.

1991-ci ildə müstəqilliyin əldə olunması ilə respublikamızın paytaxtı Bakı, bütün Azərbaycanda olduğu kimi, öz inkişafında həm obyektiv, həm də subyektiv olmaqla bir sıra çətin, bəzən də olduqca mürəkkəb məsələlərlə qarşılaşmışdır. Bu problemlər Bakıya da birbaşa təsir göstərmişdir. Belə ki, əgər 1989-cu ildə Azərbaycanın paytaxtının əhalisinin sayı respublikanın bütün əhalisinin təqribən dördə birini əhatə edən 1,754 min nəfər idi, hazırda Bakıda müvəqqəti olaraq yerləşdirilmiş qaçqınları da nəzərə almaqla, iki milyondan çox insan yaşayır. Şəhər ərazisinin bu cür sürətli, planlaşdırılmamış artımı, təbii olaraq, insanların yaşayış yeri ilə təmin edilməsində, eləcə də kommunal məişət, sosial, nəqliyyat və digər xidmətlərin təşkilində bir sıra problemlər yaratmışdır. Bununla da, Bakı şəhərində müxtəlif - yaşayış, istirahət, idman, xəstəxana və s. tipli komplekslərə, tikililərə ehtiyac artmışdır [5].

Bakı XXI əsrdə tanınmaz dərəcədə dəyişmişdir. Qısa vaxt ərzində burada yerli və dünyanın Zaha Hadid, Jan Nuvel, Norman Foster kimi aparıcı memarlarının layihələri əsasında Bakıda Heydər Əliyev Mədəniyyət mərkəzi, Dövlət bayrağı meydanı, mehmanxana və biznes mərkəzi olan “Flame Towers”, “Cristal Holl” konsert kompleksi, iri mehmanxana kompleksləri olan “Marriot Abşeron”, “Hilton of Baku”, “Four Seasons”, “Kempinski Badamdar” və digər bu kimi irimiqyaslı bina və tikililər inşa edilmişdir. Müasir günümüzün tələblərinə uyğun olaraq şəhər mərkəzinin əsaslı yenidənqurma prosesi aparılır - yeni evlər tikilir, köhnələri yenilənir. Bakının bir çox rayonlarında şəhər nəqliyyatının arteriya və qovşaqlarının

yenidən təşkili, köhnəlmiş kommunikasiyaların yenilənməsi, abadlaşdırma, yaşıllaşdırma və digər sahələrdə böyük işlər görülür.

Nəqliyyat infrastrukturu bir tərəfdən şəhərin planlaşdırma strukturunun tərkib hissəsidir, digər tərəfdən isə həmin sistemin formalaşmasına fəal təsir göstərir. Belə təsirin xarakteri sosial iqtisadi amillərlə, şəhər ərazisinin ölçüləri ilə, əhalinin say göstəriciləri ilə, sərnişinlərin əsas axınlarının cazibə mərkəzinin yerləşməsi ilə, funksional zonalaşma xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur.

İri çoxfunksiyalı komplekslər çox vaxt artıq formalaşmış nəqliyyat qovşaqlarının (metropoliten stansiyaları, dəmiryol vağ.) üstündə yerləşə və əksinə yeni qovşaqların yaranmasına zəmin yarada bilər.

Çoxfunksiyalı komplekslərin daxilində daxilində həyata keçən hərəkətin təşkili piyada məkanlar, avtomaşınların dayanma və ictimai nəqliyyatın dayanacaq yerlərin, nəqliyyat hərəkət yolları kimi 3 əsas komponentdən yaranır. Bu zaman onların nəqliyyat xidmətinin təşkilində olan spesifik şəraitləri müəyyənləşdirilir.

1.3 Bakı şəhərində mövcud olan idman qurğuları

Azərbaycan dövləti dünya arenasında idman dövləti kimi məşhurlaşmışdır. I Avropa Oyunları, IV İslam Həmrəyliyi kimi mötəbər idman tədbirinin ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar qərarın qəbulu bunun daha bir göstəricisidir. Əlbəttə ki, bu səbəbsiz deyildir. Buna başlıca əmsal kimi ölkəmizin günü-gündən inkişaf etməsi siyasi arenada ölkə başçısının düzgün qərarlar qəbul etməsidir. Demək olar ki, hər il paytaxtda və regionlarda keçirilən idman əsaslı yarışlar bizim bu sahədə təcrübə qazanmağımızın əsas səbəbidir. Bu doğrudurki Bakı şəhərində regionlarda idman kompleksləri mövcuddur. Ancaq bu beynəlxalq əhəmiyyətli yarışların keçirilməsi üçün kifayət deyildi. Elə ona görə də prezidentin göstərişi ilə paytaxtımızda beynəlxalq federasiyaların tələblərinə uyğun olaraq idman infrastrukturu yaradılmamağa başlandı. Ölkəmizin bütün regionlarında Olimpiya İdman

kompleksləri tikilib istifadəyə verilir. İdmançılara diqqət və qayğı artırılır. Azərbaycan idmançıları dünyanın ən mötəbər yarışlarında bir-birinin ardınca parlaq qələbələr əldə edirlər. Dünya çempionatlarında və Beynəlxalq Olimpiya yarışlarında qızıl medal qazanmış idmançılarımızın sayı ildən-ilə artır.

Azərbaycanda idmanın və ona olan marağın inkişafı sayəsində paytaxtımızda eləcədə respublikanın bəzi bölgələrində idman qurğuları və komplekslərinin inşasına maraq artmışdır. Azərbaycanın Milli Olimpiya Kompleksi, yeni Olimpiya Kompleksi, Maştağa, Naxçıvan, Gəncə, Bərdə, Şəki, Lənkıran, Quba, Şamaxı, Bərdə və s. Olimpiya Kompleksləri bariz nümunədir.

Bakının paytaxt şəhər olması sürətə inkişafına və buradakı memarlıq qurğularına daha çox diqqət verilməsinə səbəb olmuşdur. Mötəbər idman yarışlarının keçirilməsi üçün çoxfunksiyalı idman kompleksləri şəhərimizdə mövcuddur. Bunlardan ən məşurları Heydər Əliyev adına İdman-Konsert Kompleksi, Əl oyunları sarayı-yeni adı ilə Bakı İdman Sarayı, Bakı Olimpiya Stadionu və s. Onların memarlıq-planlaşdırılmasını dəyərləndirək:

Azərbaycan memarlığında idman tikililəri dedikdə ağıla ilk gələn Bakı şəhərinin incisi Heydər Əliyev adına idman-konsert kompleksidir. Kompleks Yuzef Qədimov, Tələt Xanlarov və Tahir Abdullayevin layihəsinə əsaslanaraq tikilmişdir. İdman-Konsert Kompleksinin inşasına 1977-ci ildə Bakının Tbilisi prospektində başlanılmışdır. İstifadəsinə isə 1990-cı ilin noyabr ayından başlanmışdır. 2004-cü ildən etibarən prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə kompleksə “Heydər Əliyev adına İdman – Konsert Kompleksi” adı verilmişdir. Kompleksin yerləşmə tərkibindən söz açsaq burada üç salon, hokkey və buz üzərində fiqurlu kənkə sürmə bununla yanaşı basketbol və bədii gimnastika üçün yerlər vardır. Tikilinin tərkibinə həmçinin müxtəlif funksiyalı məşğələlər üçün otaqlar olan ayrıca korpus daxildir. İdman qurğusunun 7,8 min tamaşaçı tutumuna malik baş meydanı vardır. Bu meydanda idmanın 16 müxtəlif növündə yarışların keçirilməsinə imkan yaradır. Həmçinin sirk üçün maneje, konsertlər, kinolar, bədii teatr tədbirləri, balet, ticari xarakterli sənədi və forumların keçirilməsinə imkan vardır [33].

İKK-də hər gün aktiv olaraq üç idman zalı fəaliyyət göstərə bilər. Onlardan birində artıq 23 ildir ki, bədii gimnastika üzrə məşğələlər keçirilir, digəri müasir fitnes zalıdır, üçüncü zalda müxtəlif vaxtlarda qış idman növləri, mini futbol və basketbol üzrə məşğələlər keçirilir.

İKK-də tez- tez yerli və xarici sənət adamlarının konsert tədbirlər, beynəlxalq əhəmiyyətli yığıncaqlar, sərgilər, bədii gimnastika üzrə dünya kubokunun üç mərhələsi və bir çox başqa nümayişlər keçirilmişdir.

Kompleksin binası əsas bina və idman məşqlərinin keçirilməsi üçün korpuslardan ibarətdir. İdman-Konsert Kompleksinin binasında bugünə qədər bərpa işləri aparılmamışdı. Kompleksdə əsaslı təmir işləri zamanı yerli mütəxəssislərlə yanaşı xarici şirkət və müəssisələr buraya cəlb olunmuş və onların birgə layihəsi əsasında bərpa işləri icra olunmuşdur. Layihəyə işlərinin tərkibinə daxildir: binanın daxili kommunikasiya sistemlərinin yenidən qurulması, havalandırma sisteminin təmir edilməsi, yumşaq dam örtüyünün izolyasiya olunması, həmçinin döşəmənin daha keyfiyyətli örtüklərlə əvəz edilməsi, qapı, pəncərə və vitrayların yeniləri ilə dəyişdirilməsi, idman təyinatlı xüsusi örtüklərdən zall döşəmələrində istifadə edilmişdir. Yeni təmir işlərinə həmçinin müasir yarış zallarının quraşdırılması, suvenir satışı mağazalarının, mətbuat işçiləri üçün xüsusi məkanların olması, VIP otaqlar, teleyayım mərkəzi otağı, kafe-barlar və digər lazımi otaqların olması planlaşdırılmışdır. Məşq zalının ən yüksək səviyyəli tələblərə cavab verməsi vacibdir. Binanın fasadı təmir işlərindən sonra tamamiylə yenilənmiş və zahirən tac formasını almışdır. Fasadın hazırlanmasında xüsusi örtük konstruksiyasından istifadə edilmişdir. Xarici işıqlandırılma üçün müxtəlif rəngdə olan xüsusi lampaların və proyektorların quraşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

2015-ci ilə qədər rəsmi adı Əl Oyunları Sarayı olan idman qurğusu daha sonra prezidentin göstərişi ilə Bakı İdman Sarayı və yaxud Bakı İdman Zalı adlandırılmışdır[35].

Bakı şəhərində Xəzər dənizinin sahilində və Bakı Bulvarının ətrafında yerləşən bu tikili 1974-cü ildə inşaa olunmuşdur.

Tikildiyi tarixdən bu günə kimi idman sarayı yerli və beynəlxalq əhəmiyyətli güləş, cüdo, voleyboll badminton, stolüstü tennis və başqa yarışlara ev sahibliyi etmişdir.

Bakı İdman Sarayı əsas idman zalından və texniki binadan ibarətdir. Burada əsaslı təmir işləri ümumilikdə, 32 min m² sahədə aparılmışdır. Təmir işlərində əsas diqqət tikilinin beynəlxalq standartlara cavab verməsi nəzərə alınmışdır. İdman sarayı I Yay Avropa və IV İslam Həmrəyliyi oyunları zamanı badminton və tennis yarışlarının keçirilməsi üçün məkan olaraq istifadə edilmişdir.

Təmindən əvvəl tamaşaçı tribunasının sayı 1100 idisə, indi bu rəqəm 1736-ya çatdırılmışdır. Binada, həmçinin hakim nəzarəti otağı, mətbuat nümayəndələri üçün sahə və VIP qonaqlar üçün də xüsusi otaqlar ayrılmışdır [30].

Mövcud idman komplekslərinin ən yüksək səviyyədə yenidən qurulması və müasir idman qurğularının istifadəyə verilməsi bir daha sübut edir ki, bugünə qədər ev sahibliyi etdiyimiz tədbirlərlə yanaşı gələcəkdə idman yarışları keçirəcək gücümüz vardır.

Beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin ölkəmizdə keçirilməsi respublikamız üçün hədsiz önəm daşıyır. Azərbaycanın başqa ölkələrin xalqları tərəfindən tanınması həm turizmin inkişafı həm də prezidentimizin dayanıqlı ictimai – siyasi səyinin göstəricisidir. Bu səbəbdəndir ki, ölkə başçısının göstərişi ilə Bakı və regionlarda idman qurğularının tikintisinə diqqət verilir. Respublikamızın paytaxtında da Su İdmanı Növləri Sarayı, Milli Gimnastika Arenası, Bakı Atıcılıq Mərkəzi və digər belə mükəmməl idman infrastruktur obyektlərinin inşa edilmişdir. Müxtəlif idman yarışlarının keçirilməsi üçün nəzərdə tutulan Bakı Olimpiya Stadionunun inşası da bu istiqamətdə görülən tədbirlərdən biridir. Dünya şöhrətli memar və mühəndislərin layihəsi əsasında inşa edilən Bakı Olimpiya Stadionu dünyanın möhtəşəm və nadir idman qurğularından biri hesab edilir .

Bakı Olimpiya Stadionunun tamaşaçı tutumlu 69.870 nəfərdir və bu tikili UEFA, FİFA və IAAF-nın yüksək beynəlxalq standartlarına uyğun dizayn edilmişdir. Azərbaycan idman tikililəri içərisində bu stadion ən böyükdür. Fevral, 2015-ci ildə

tikinti işlərinin 225.000 kv m-lik hissəsinin tamamlanmışdır. Bakı şəhəri ərazisində Böyükşor Gölünün yanında salınmış 6 mərtəbəli və 65.7 m hündürlüyü olan bu tikili Bakı-2015 I Avropa Oyunlarının və IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının açılış və bağlanmış mərasimlərinə ev sahibliyi etməklə yanaşı bir çox başqa idman yarışları da burada keçirilmişdir . Stadion daxilində və xaricində çox avtomobillik avtodayanacaq sahəsi, gəzinti və yüksək landşaft infrastrukturunu ilə təchiz olunmuşdur.

Stadionun tikilişi üçün təşkil olunan tenderdə bir çox yerli və xarici şirkətlər iştirak etmişdir. Stadionun dizayn işləri ilk olaraq 2008-ci ildən etibarən başlanmışdır. İqtisadi səmərəlilik, müasirlik, şəhərin bədii memarlığına uyğunluq həmçinin texniki xüsusiyyətləri nəzərə alaraq təşkilatçılar Türkiyə şirkəti olan TOSA-nın təklif planını qəbul etdilər və bunun əsasında dizayn işləri davam etdirildi.

Stadion ərazisinin hazırlığı ARDNŞ-nin tikinti şirkəti tərəfindən həyata keçirildi . İşlərin ilkin mərhələsinə ətraf mühitin yaşıllaşdırılması, stadionun bünövrəsinin möhkəmləndirilməsi və tam miqyaslı tikinti xidmətləri göstərilməsi üçün gələcək tenderlərin inkişaf planı aid idi. Stadionun tikintisi rəsmi olaraq 2012-ci il noyabr ayında başlanmışdır. İnşaat işləri Beynəlxalq Tikinti və Azərbaycan tikinti normalarına uyğun olmaqla yanaşı UEFA və FIFA-nın standartlarına əməl olunması nəzərə alınmışdır

Beynəlxalq ekspertlərin rəyinə əsasən, stadionunun yaxınlığında yerləşən Böyükşor gölü, dünyanın ən çirkli göllərindən biri hesab edilir. Olimpiya stadionu Böyükşor gölünün şəqində yerləşdiyindən bu gölün təmizlənməsi və qismən qurudulması vacib hesab edildi. Buna səbəb yarışlar zamanı buraya gələcək olan yerli - xarici tamaşaçıların və idmançıların ekoloji sağlamlığının nəzərə alınmasıdır. Göldə və ətraf ərazilərdə aparılan təmizlik – bərpa işləri stadion tikintisinin birinci mərhələsi hesab edilir. Gölün ekoloji inkişaf layihəsi əsasən iki mərhələdə həyata keçirildi. Birinci mərhələ 2014 - 2015-ci illəri əhatə edirdi. Bu mərhələdə Olimpiya Stadionunun yaxınlığında yerləşən 300-ə yaxın hektar göl sahəsi bərpa edilmişdir. Bu mərhələdə gölün tarixi sahəsində sahil nefti ilə çirklənmiş ərazinin bərpası aparıldı. Belə ki, göl neftlə çirklənmiş suların səthində üzən tullantılardan təmizlənmiş və

həmin ərazi qurudularaq qərb sərhəd sahəsi boyunca avtomobil yolu kimi istifadəyə verilmişdir. Bundan əlavə, stadion istiqamətində kanalizasiya xətləri quraşdırılmış və bulvar xətti boyunca salınan yol ilə stadiona getmək mümkündür. Böyükşor gölündə aparılan bərpa işlərinin ikinci mərhələsinə gölün su səviyyəsi ekosistemi bərpa daxildir. Təbii ki, bu əməliyyat illər ərzində öz təsirini göstərəcək. Hesablamalara əsasən 2015-2020-ci illəri əhatə etməlidir.

TEKFEN 24 ay kimi rekord bir vaxtda stadionun tikintisini tamamlamış və sifarişçiyə layihənin başlamasından öncə təhvil vermişdir. Bu işə tiikinti sahəsində son dərəcə önəmli uğur hesab edilir. Belə bir məhdud zamanda maksimum nəticəni əldə etmək heçkimi təəccübləndirməz. Çünki komanda səmərəliyinin nəticəsi belə olmalıdır[34].

Stadion dünya əhəmiyyətli idman yarışları ilə yanaşı Azərbaycan Futbol Komandasının oyunlarına və konsertlərə ev sahibliyi edəcək. Stadion tikintisində FIFA və UEFA-nın yüksək texniki tövsiyyələri nəzərə alınmışdır. Bu səbəbdəndir ki, Avropa Futbol Çempionatlarına ev sahibliyi etmə şansı qazana bilər. Stadion I Avropa Oyunlarının və IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının açılış və bağlanış mərasimlərinə həmçinin atletika idman növünə ev sahibliyi etmişdir[29].

Bakı olimpiya stadionu ərazisində nəqliyyat vasitələrinin rahat və problemsiz hərəkətini təmin etmək məqsədilə Heydər Əliyev prospektindən Sabunçu yol qovşağından stadiona yeni yol qovşağı salınıb. Bundan əlavə Bakı Olimpiya Stadionunda 3000 yerlik avtomobil parkı, Media Kəndində nəqliyyat terminalı, Atletlər Kəndinin yaxınlığında avtobus meydançası, o cümlədən Avropa oyunları parkı da inşa edilmişdir.

Bakı Olimpiya Stadionu dünya memarlıq tikililəri sırasında ən möhtəşəm idman qurğularından biri kimi beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Yüksək standartlara uyğun şəkildə tikilmiş və dizayn edilmiş stadion ən müasir texnologiyalarla və infrastrukturla təchiz olunmuşdur [29].

Milli Gimnastika Arenası Heydər Əliyev maqistralında və Koroğlu metro stansiyası yaxınlığında şəhəri hava limanına birləşdirən yolun üzərində yerləşir.

Arena bədii və idman gimnastikası üzrə keçirilən yarışlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Arenanın planlaşdırılması yarışlar zamanı izləyicilərin sayından və yarışların növündən aslı olaraq 5 000-dən 9 000-ə oturacaqların yerləşdirilməsi hazırlanıb. Xüsusi mobil texnologiyaların istifadəsi sayəsində Arena genişlənmə bilər və Ritmik Gimnastika kimi geniş həcmli yarışlara ev sahibliyi edə bilər. Arenada gündəlik olaraq gimnastların beynəlxalq yarışlara hazırlıq prosesi aparılır. Arenada məşqlər üçün nəzərdə tutulmuş zallar, yeməxanalar, gimnaziya və auditoriyalar, atletlər üçün xidmət göstərən yeməxana mövcuddur. Arenada gimnastların istirahəti üçün nəzərdə tutulan istirahət otaqları, idmançılar üçün olan yeməxana ilə yanaşı VIP qonaqlar üçündə xüsusi ayrılmış kafetariya fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə əsas yarışların keçirilməsi üçün 2 mərtəbəli korpus mövcuddur Arenada beynəlxalq tələblərə uyğun şərait yaradılmışdır. Burada həmçinin müsahibə otaqları, media idarəetmə məntəqəsi, sponsor və media üçün otaqlar vardır. Milli Gimnastika Arenasının xarici fasadında özünəməxsusluğu ilə seçilir. Xüsusilə gecə işıqlandırılması arenanı estetik baxımdan seçilən edir [34].

Su idmanı Sarayı paytaxtımızda yerləşən və su idmanları üzrə beynəlxalq və yerli əhəmiyyətli yarışların keçirilməsi üçün nəzərdə tutulan idman kompleksidir. Burada eyzi vaxtda yarışları 6 000-ə yaxın tamaşaşının izləməsinə imkan vardır. Su İdmanı Sarayında yaradılmış şərait beynəlxalq tələblərinə tam uyğundur. Su İdmanı Sarayının tərkibində müxtəlif ölçülü üç hovuz yaradılmışdır. Onlardan ikisi Olimpiya hovuzudur və uzunluqları 50 və 25 metrdir. Suya tullanma hovuzunun uzunluğu 25 metrdir. Su İdmanı Sarayında tribunanın tamaşaçı tutumu 6 mindən çoxdur. Hovuzların yaradılması zamanı Beynəlxalq Üzgüçülük Federasiyasının rəsmi tərəfdaşı olan İtaliyanın “Myrtha Pools” şirkətinə müraciət edilmişdir. Bundan əlavə, sarayda əlil tamaşaçılar da nəzərə alınmış, onların rahat hərəkəti tam təmin edilmişdir. İdman sarayında da digər qurğular kimi VVIP, VIP və media bölmələri mövcuddur. Müxtəlif idman növləri üçün sahəsi 2500 m² olan fitness mərkəzləri mövcuddur. Ümumilikdə kompleksdə 1500 kvadrat metr sahədə 8 zallı fitness mərkəzi həmçinin rəqs, yoqa, plates və digər məşqlər üçün dərnək otaqları imkanı

vardır. Açıq və qapalı yerlərdə istifadə olunan oturacaqlar xüsusi dizaynla ayrılmışdır. Mərkəzdə dərnəklərlə yanaşı gözəllik salonu, SPA, terapiya və masaj kabinələri də mövcuddur. Mərkəzdə uşaqların rahatlığında nəzərə alınmışdır. Azyaşlıların tərbiyyəsi, əyləncəsi və vaxtlarının səmərəli keçirilməsi üçün hər şərait vardır. Komplekdə 500 avtomobillik avtodayanacaq vardır. Su İdmanı Sarayının binasında Avropa Olimpiya Komitəsinin və Beynəlxalq Üzgüçülük Federasiyasının tələblərinə uyğun olaraq funksional və köməkçi sahələr yaradılıb. Kompleksdə üzgüçülərin rahatlığının təmin edilməsi, avadanlıqları xüsusi məşq platformalarının yaradılması əsas şərtlərdən idi.

Binanın dam örtüyündə “SKY LIGHT” xüsusi panoram şüşə panellərindən istifadə edilmişdir. Bu şüşə panellərdən istifadənin səbəbi günəş enerjisini elektrik enerjisinə çevirmək funksiyasına malik olmasıdır. Buradan əldə edilən elektrik enerjisi sarayın bəzi sahələrinin enerji təminatına yönəldirilmək üçün istifadə olunur [36].

Bakı Atıcılıq Mərkəzi idmanın güllə və stend atıcılığı növləri üzrə məşğul olanlar və yarışların həmçinin məşqlərin keçirilməsi məqsədi ilə nəzərdə tutulmuş idman tikilisidir. Mərkəzdə yerləşən funksional zonalarının ümumi sahəsi 123 min m² artıqdır. Bu idman obyektinin ərazisi genişləndirilərək 19,6 hektara çatdırılıb. Güllə atıcılığı zallarında atış nəticələrini avtomatik olaraq qeydə olan, hesablayan və onları mərkəzi idarə etmə monitoruna göndərən ən müasir texnologiyalardan istifadə edilmişdir. Buda təəccüblü deyil ki, paytaxtda keçirilən atıcılıq yarışları zamanı kompleks öz üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirmişdir. Burada quraşdırılan atış xəttində 10 metirlik məsafədə eyni zamanda 80 idmançının yarışması üçün əlverişli şərait vardır. 25 metrlik məsafəyə yarımqapalı atış tirində isə eyni zamanda 50 idmançının yarışması mümkündür. Həmçinin 50 metirlik məsafədə atış xətti üzrə eyni zaman 80-ə yaxın idmançının yarışması imkanı yaradılmışdır. Yarışmalar zamanı tamaşaçıların izləməsi üçün 346 oturacaq vardır. Güllə atıcılığı binasında Beynəlxalq Atıcılıq Federasiyasının tələblərinə uyğun olaraq hazırlanan zallarda idmançılar üçün hakimlər və məşqçilərə xidmət edən şəxsi otaqlar hazırlanıb. Layihəyə əsasən hazırlanan tikilinin yuxarı – ikinci mərtəbəsində atıcılıq zallarına

xüsusi nəzarət məntəqələri və baxış eyvanı, təlim - tədris, məşqçi, iclas otaqları və digər inzibati-texniki otaqlar yaradılmışdır. Mərkəzdə idmançı və məşqçilər üçün, həmçinin burada qonaqlamaq istəyən insanların rahatlığı və komfortu üçün dörd mərtəbədən ibarət mehmanxana binası da inşa edilmişdir. Atıcılıq mərkəzində mehmanxana ilə yanaşı inziibati otaqlar da fəaliyyət göstərməkdədir.

Müasir idman infrastrukturuna malik Azərbaycan, eyni zamanda, beynəlxalq yarışları keçirmək təcrübəsinə də malikdir. 2015 və 2017-ci ildə keçirilən beynəlxalq əhəmiyyətli yarışlar bunu əyani göstəricisidir. Bakıda yerləşən Atıcılıq Mərkəzinin istifadəyə verilməsi bu ardıcılığın əsas nümunəsidir. Bu faktı fəxirlə deyə bilərik ki, mərkəz Avropada ən böyük atıcılıq komplekslərindən biridir. Bir çox ictimai tikililərin ən böyük problemi avtomobil dayanacağıdır. Layihənin təşkilatçıları bunu nəzərə almışdır. Beləki mərkəzdə 495 avtomobil yerlik yerüstü və VIP dayanacaqlar da inşa edilmişdir. Burada içməli və yanğına qarşı su anbarları, qazanxana ilə birgə nasosxana, transformator və generator məntəqələri vardır. Bu idman obyektinə ayrıca qaz, su, kanalizasiya, elektrik, rabitə, yüksəksürətli internet xətləri ilə təchiz edilib.

Sadəcə Bakıda deyil Azərbaycanın relyefi əlverişli olan bütün reyonlarında idman infrastrukturunun inkişafı davam etdirilir. Mingəçevir ərazisində avarçəkmə üzrə uyğun mühitin yaranması bunun göstəricisidir.

FƏSİL 2. MÜASİR “ÇOXFUNKSİYALI” İDMAN KOMPLEKSLƏRİNİN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN TƏHLİLİ

2.1 İdman komplekslərinin təsnifatı

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı məsələləri, sağlamlıq və Azərbaycan vətəndaşlarının sosial rifahının ümumi səviyyəsi ilə sıx bağlı olan, demografik problemlərinin həllinə yönəlmiş tədbirlərin əsas sahələridir. İdman bizə həmişə məqsədimizin yüksək olmasını öyrədir. Əhalinin sağlamlığı proqramında müəyyən edilmiş ən əhəmiyyətli iki sahə - kütləvi bədən tərbiyəsinin və idman performansının yüksək inkişafıdır. Yaxın gələcəkdə proqram idmanın bütün struktur elementlərində köklü dəyişikliklərə gətirib çıxarmalıdır. Azərbaycanda təhsil müəssisələrində bədən tərbiyəsində yeni üsulların tətbiqi, müasir və professional idman avadanlıqları və obyektləri eləcədə Olimpiya təlim mərkəzləri inkişaf etməyə davam edir.

Yüksək performanslı idman dəstəyi, yalnız yerli və beynəlxalq yarışlarda idmançılarımızın nəticələrini yaxşılaşdırmaq deyil, həmçinin ictimai rəyə müsbət təsir göstərə bilər. Bir çox çempionumuz xüsusilə gənc nəsil üçün, sağlam həyat tərzinin təbliği üçün faydalı olacağı, əhali üçün böyük bir nümunə ola bilər.

Bu aydın məsələdir ki, şəhər ərzisində çoxfunksiyalı idman komplekslərinin kütləvi və professional idman birləşən vektor inkişafı kimi görülə bilər. İdman hərtərəfli inkişafını təmin edən qarışıqlıq istifadə içəricəsində mühitdəki obyektləri çevirmək mümkün qədər mövcud obyektlərin dizaynının yeni və ya yenidən qurulması üçün yeni idman obyektlərinin növü və lazımı dərəcədə inkişaf etdirmək üçün ehtiyac vardır. Bu tendensiya müasir idman komplekslərinin dizaynında mövcud yanaşmalar zamanı radikal dəyişikliklərə məruz qala bilər. Bu tendensiya - bərabər nisbətdə, professional idmançılar üçün kütləvi idman məkanı, eləcə də sahələri kimi fundamental funksiyası və əhatəli iş tələb edən mürəkkəb (çoxfunksiyalı) idman qurğusunun formalaşması ilə əlaqədardır. Biz bu problem ilə məşğul olmazdan əvvəl, şəhərdə idman obyektlərinin təşkilatın əsas formalarına baxmalıyıq. Bugün təsnifatın aşağıdakı mövcud normalarına baxmaq olar:

- tədris və təlim(tədris və təlim üçün);
- nümayiş (tamaşaçıların iştirakı ilə müsabiqə üçün);
- qapalı (idman zalları, üzgüçülük hovuzları və s.);
- açıq (müstəvi sahəsi və obyektlər).

Yuxarıda qeyd olunan obyektlərin qrupu şərti olaraq adlandırıla bilər. Öz növbəsində, şəhər strukturunda idman qurğuları rayon, regional, regionlararası, şəhərlərarası xüsusiyyətlərinə bölünür [8].

20-ci əsrin (Sovet İttifaqında sosializm dövrü) ikinci yarısında, bir qayda olaraq, şəhərdə idman qurğuları dövlət büdcəsinin vəsaitindən standart layihələr üzrə tikilib və müvafiq orqanlara tabedir. Idman qurğularını qurmaq üçün uzun müddət ənənəvi sxemlərdən istifadə olunmuşdur.

Üçüncü qrup idman obyektlərinə şəhərətrafi parklar və şəhər yerlərində yerləşən obyektlər daxildir (mədəniyyət parkları və istirahət yerləri). Əsasən, bu obyektlər qış və su idman növlərinin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusilə şəhərətrafi ərazilərdə atçılıq idmanına diqqətin ayrılması mümkündür. Idman mərkəzləri son illərdə daha geniş yayılmışdır və bir çox hallarda bu peşəkar assosiasiya kütləvi şəkildə idmana olan marağın artmasına gətirib çıxarmışdır. Şəhər mühitində çoxfunksiyalı obyektlər mövzusu (universal) heçdə yeni deyil. Nümunə olaraq dünyada geniş yayılmış ticarət mərkəzlərini - mall, megamalları göstərmək olar. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, şəhər strukturunda çoxməqsədli idman kompleksinin formalaşdırılması, şəhər idman müəssisələrinin inkişafında həm professional həm də kütləvi idman funksional komponentləri birləşdirmək lazımdır. Eyni zamanda, həvəskar idmançılar və sakinləri üçün bir platforma-saytlarda müxtəlif idman hadisələri haqda informasiyalar daxil edilə bilər, idman təmayüllü və istirahət günlərində buranı ziyarət etmək istəyənlər üçün fast-food restoran zənciri, idman və suvenir mağazaları, bir sıra otel və əyləncə kompleksi, idmançılar üçün ən yüksək səviyyədə dincəlmələrinə imkan verən obyektlər və professional idmançılar üçün otelləri bu kompleksə daxil etmək olar. Şəhər mühitində çoxfunksiyalı idman

komplekslərinə geniş xalq kütlələrini cəlb edərək, istirahət və idman obyektlərinin yüksək səviyyəli obyektlərin sayını artırmaq vacibdir.

İdman kompleksi - idman hadisələri, təlim prosesi, sağlamlıq və fitness, idman və müxtəlif idman - əyləncə keçirilməsinə uyğun olan qapalı və ya açıq tipli tikintidir. Tikinti ölçüləri idman kompleksləri və müəssisələri üçün qaydaların qurulması uyğun olmalıdır. İdman kompleksləri aşağıdakı obyektlərə bölünür:

- idman və əyləncə (nümayiş). İdman və əyləncə kompleksi - evakuasiyası normal və lazımı şəraitin təmin etməklə, xüsusi tamaşaçı oturacaqları, kürsüdən təmsili və ya ayrı-ayrı cərgə görünürsünü olan bir quruluşdur (qapalı 500 və daha çox; açıq 1500 və daha çox). Belə ki, idman və əyləncə kompleksi üçün daimi tribunaya, skamyalar, stul, yer stadionları, idman sarayları, velodromlar, avtodromlar, xizək və xizək stadionları və digər idman qurğuları vardır.

- tədris və təlim. Tədris kompleksi - təlim prosesi üçün nəzərdə tutulmuş bir quruluşdur. Bu idman məktəblərinin obyektlərinin, ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrində, eləcə də idmançıların təlim üçün nəzərdə tutulmuş təhsil və təlim mərkəzləri daxildir. Avarçəkmə, yelken, qayaq, xizək, xizək çəkiliş, skating, atçılıq (hipodrom istisna olmaqla), şahmat və dama oyunları idman tədris və təlim üçün bütün imkanlardan asılı olmayaraq oturacaqların mövcud olmalıdır.

- idman və istirahət (aktiv istirahət edən əhali üçün obyektlər). İdman və istirahət İdman Kompleksi (İİK) - əhalinin xüsusi təlim və istirahətini tələb etməyən idman və istirahət fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulan bir quruluşdur.

İdman qurğuları memarlıq planlaşdırma xüsusiyyətlərinə görə bölünür:

- xüsusi inşa - konstruksiyaları torpaq təyin sahəsinə, bina kodlarına görə, xüsusi memarlıq layihəsi üzrə inşa olunan

- adaptasiya – idman obyektlərinə çevrilən qurğuların strukturu.

İdman obyektləri memarlıq və planlaşdırma, məkan - konstruksiya xüsusiyyətlərinə görə bölünür:

- Həcmi - bütün qapalı idman qurğuları: idman zalları, idman sarayları, hovuz və arenaları,

- Mustəvi - idman sahələri, konkisürmə, xizək və yamaclarda xizək və s.
- Açıq - müsabiqələr və açıq təlimlərin keçirildiyi obyektlər.

Qapalı - o cümlədən müsabiqələr və qapalı təlim. zalları, arenalar, hovuzlar, idman sarayları və s. keçirilən obyektlər.

- Müstəqil qurğular - ayrıca bina strukturları inşa edilir.
- Daxili - idman və ya digər məqsədlər üçün inşa olunan bina strukturları.

İdman qurğularının imkanları bölünür:

- ayrı - idman üçün nəzərdə tutulur (ixtisaslaşdırılmış zalları, vanna otağı ilə hovuz, futbol, reqbi, xokkey, beysbol, atçılıq, oxatma, atletika və konkisürmə meydançası, xizək idman sahələri üçün bir platforma, xizək tramplini, yamaclarında xizək, at çapma arenaları, atıcılıq mərkəzləri və s. daxildir).

- hərtərəfli idman kompleksləri - ümumi ərazisi birləşdirilmiş və ya eyni binada yerləşdirilmiş bir neçə fərdi idman obyektlərindən ibarətdir (stadionlar, idman sarayları, üzgüçülük hovuzları geyinmə - soyunma otaqları vahid platformada, çoxfunksiyalı idman korpusları və bu tipli digər idman qurğuları) [9].

Çoxfunksiyalı obyektlərin klassifikasiyasını yığcam şəkildə qeyd etsək:

a. Təyinatına uyğun olaraq : universal xarakterli və yaxud yalnız idmanla məşğul olmaq üçün;

b. Zalı forma və ölçüsünə uyğun olaraq : zalın ölçüləri oyun meydançasının ölçülərindən aslıdır. 20x40 m ölçülü oyun meydançaları aşağıdakı idman meydançaları üçün vacibdir: xakkey, handboll, tennis, basketboll, voleyboll,badminton, velosiped-polo. Bu ölçüdə meydançalar stolüstü tennis fiqurlu sürüşmə, boks, güləş, qilinc oynatma cudo, ağır atletika həmçinin bəzi yüngül atletika oyunları(nüvə itələmək, hündürlüyünə və uzununa tullanma və gimnastika təlimləri keçirməyə yaralıdır). Zalı ölçülərindən aslı olaraq işıqlıq hündürlüyü 7-15 m ola bilər. Qapalı arenalar çoxfunksiyalı idman komplekslərinin əsası sayılaraq böyük və kiçik arenalara ayrılır. Böyük arenalar futboll, xakkey, kaki ilə qaçış idmanına və başqa idman növlərini, kiçik isə basketboll , voleyboll, tennis və b. aiddir;

c. Zalıñ örtüyünün növünə görə : ən çox topun maksimal uçuş zonasında arka konturunun qövsünün yuxarı qaldırılmasından istifadə olunur.

Şəhər quruluşunda idman üçün böyük sahə ayrılır. Stadion tikintisində bəzi mürəkkəbliklər vardır. Mobil memarlıq tikintisi prinsipində istənilən nəticəni əldə etmək mümkündür. Azərbaycanda da hər yerdə olduğu kimi bədən tərbiyəsi və sağlam həyat tərzinə təbliğat vardır. Idman qurğuları ilk stadionların baza planlaşdırma strukturunun istehsalına başlanılmasından bugünə kimi kiçik dəyişikliklərə məruz qalmışdır. B.e.ə. hazırlanmış Qədim Yunanıstandakı stadion bu gün birbaşa öz funksiyasını daşıyır (nümunə olaraq “Qədim Afina stadionu Panatinaikos e.ə. 329 ildə inşa edilib. İlk müasir Olimpiya 1896-cı ildə bərpa olunub və yarışlar üçün orada qaldı; 108 il ərzində”).

Idman obyektlərinin istismarı zamanı əsas tipoloji xüsusiyyətləri tam funksionallıq və geniş aşırımlı məkan mövcudluğudur. Bu həcm daxili və xarici məkanın strukturuna, onun fasadları və ətraf mühitinin ekoloji planlaşdırma qərarına təsir edir. Bu şəhər daxilində işləri təşkil etməyi tələb edir "yarışlarda fasilələrlə istifadə edilən idman komplekslərinə böyük şəhər məkanı ayrılır" [42].

Sıx mənzil tikintisinin maliyyələşdirilməsi zamanı bəzi çətinliklər yaranır müasir idman mərkəzi yalnız sırf idman funksiyasında birləşdirmək lazımdır, lakin rayonun daimi ictimai həyatında müəyyən bir yeri olmalıdır. Bu ictimai təşkilatlar, ailəvi istirahət yerlərində kompleksə daxil olmalıdır. İdmanın əsas nüvəsi kimi, müasir texniki tələblərə cavab verməlidir, müxtəlif fəaliyyətlər üçün: idman, sərgilər, musiqi və s. yerin istifadəsi artırılmalıdır. Bu tələblər üçün, məkan və planlaşdırmada strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliklər edilməlidir. Belə ki, müasir idman stadionlarının tərkibində bir neçə idman sahələri ola bilər – nümunə olaraq biri digərinin yuxarisında olar və növbə ilə çevrilə bilər.

2.2 Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşmasına təsir edən amillər

20-ci əsrin əvvəllərində ictimai obyektlərin növləri uzun inkişaf yolu keçdi, bundan fərqli olaraq idman obyektlərinin istismarında dairəvi formadan istifadə də çox az təcrübə var idi. Idman obyektlərinin tikintisinə uzun müddətli durğunluqdan sonra sürətli inkişaf yolu keçdi. Zehni işlə məşğul olan insanlar kateqoriyasının payındakı artım, fiziki idmanla məğul olanların sayındakı mobil dəyişiklik yaratmağa ehtiyac duydu. Ancaq ölkəmizdə orijinal və yeni idman obyektlərinin sayının artması (inkişaf etmiş ölkələrdə 40-55% qarşı - yalnız 8-10%) idman məşğul olan insanların problemini həll etmir. Müasir tələblərə cavab verən və gələcəkdə onların inkişafını təmin edən optimal məkan planlaşdırma strukturlarının seçilməsində əğlabatan strategiya vardır. Bu gün idmanın təbliği memarlıqda idman obyektlərinin yaxşılaşdırılmasında böyük rolu vardır - bu, çox aktual problemdir. İyirmi birinci əsrin əvvəlləri sosial obyektlərin layihələndirilməsi və tikintisi üçün yeni dönüm nöqtəsi oldu. Onlar çoxfunksiyalı idman obyektləri arasında, o cümlədən yeni tipoloji strukturların inkişafını müəyyən etdi. 6 yeni çoxfunksiyalı cəmiyyət ilə yanaşı, mədəniyyət mərkəzləri, biznes, ticarət, yarış eləcə də müasir cəmiyyətdə idmanın inkişafı tendensiyaları professional və həvəskar idman müəssisələrinin səviyyəli yaxınlaşması üçün arzu edilən, hansı ki ərazinin hərtərəfli istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş, funksional doyma şəhər sakinləri ilə yanaşı, idmançıları və investorlar üçün cəlbediciliyi ilə əsaslanır [24].

Cəmiyyətin müasir tendensiyalarının inkişafı professional və həvəskar idman müəssisələrinin əvvəlcədən müəyyən edilmiş çoxfunksiyalı kompleks şəklində birləşməsinə gətirib çıxarır. Bu cür xidmət müəssisələri, idarə və mühəndislik rolunu artırır. Belə bir perspektivi çox güman ki, həyata keçirilməsi - bu professional və həvəskar komponentləri tam aşkar olunacaq çoxfunksiyalı idman mərkəzi, yaratmaq və sosial, istirahət, əyləncə xüsusiyyətləri müxtəlif idmançılar üçün cəlbedici edir. Şəhərsalmaya komplekslərin daxil olmasından asılı olmayaraq digər şərtlər sağlam və

məqsədyönlü şəxsiyyət formalaşdırır, cəmiyyət üçün əlverişli mühitin yaradılması kimi nəzərə alınmalıdır.

Mövcud qaydalara uyğun olaraq bütün idman qurğuları tamaşaçı üçün əsas və köməkçi qurğuların bölünür. Əsas strukturlar böyük idman obyektlərinin bir hissəsidir və idman, təlim, istirahət fəaliyyəti, müsabiqələr üçün nəzərdə tutulur. Onlar müsabiqə qaydalarına uyğun olaraq, idman avadanlıq və ehtiyat idman alətlərinin saxlanma yerini əhatə etmək üçün kifayət qədər böyük olmalıdır. Köməkçi bina və qurğuların məqsədi idman avadanlıqlarının istismarına nəzərət etməkdir. Köməkçi binalarda soyunma - giyinmə otaqları, duş, tualet, təlimçi ofisi, yeməxanalar, klub otaqları, və s. olmalı, idman fəaliyyəti gedişi ilə bağlı və onların uyğun qulluğunu asanlaşdırmalıdır. Tamaşaçı üçün qurğular - tribuna əsas binaların, qurğuları yerləşən obyektlərin və xidmətlərin tərkibindən ibarətdir. Keçiriləcək idman növünün harada təşkil olmasından aslı olaraq açıq havada da istifadə edilə biləcək obyektlərdən də istifadə olunur.

Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin memarlıq planlaşdırma təşkili və dizayn həllərinin inkişaf bədii keyfiyyətlərini artırmaq üçün, aşağıdakı qaydalardan istifadə etmək lazımdır:

- Müəyyən bir ərazi vahidində professional və kütləvi idman inteqrasiya, firlanmanın təşkilatının prinsipi;
- Bütün mövsüm formalaşması universal qapalı məkanların prinsipi;
- Maksimal sosiallaşma, istirahət və əyləncə funksiyalarına doyma prinsipi;
- Hərtərəfli universallıq prinsipi;
- Transformasiya və mobillik prinsipi;
- Tikinti səviyyəsinin və konstruktiv idman kompleksləri sistemindən istifadə prinsipi;
- Ətraf mühit və enerji qənaət üsulları tətbiqi prinsipi; [14]

Idman müəssisələri kommersiya daşınmaz əmlak və digər kateqoriyaları ilə bəzi oxşarlıqlara baxmayaraq, unikal xüsusiyyətləri var. İlk olaraq, oyunların keçirilirdiyi günlərin sayı istisna olmaqla çox aşağı dərəcədə istifadə olunur. Hətta tez-tez konsert

və tədbirlər boş arenalarda keçirilməsi imkanı nəzərə alsaqda bu dəyişməz faktdır. İlk olaraq idman obyektlərinin tikintisində böyük investisiya ehtiyacı vardır ikincisi isə hər vəziyyətdə dövlət dəstəyi olmadan nadir hallarda mümkündür. Üçüncüsü, stadionun potensial kiracıları çox məhduddur. Dördüncüsü idman qurğuları yenidən inşa etmək çox çətindir – Otelin və ofis binası istifadə etmək stadionun alternativ istifadəsindən daha asandır. Bundan əlavə bir xassə vardır ki: bir qayda olaraq stadion satılan deyil. Müvafiq olaraq klubun nailiyyətlərini idman arenasında maliyyə asılılıqları ilə birlikdə bütün bu investitorlar və kreditorlar üçün riskli olması, iş pul vəsaitlərinin hərəkətinə qeyri-sabitlik gətirib çıxarır.

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, idmanın inkişafına xüsusi əhəmiyyət kəsb edən obyektləri, onun funksionallığı, ən yaxşı qlobal təcrübələrin öyrənilməsi və genişləndirilməsi diqqətə alaraq yerli şərait və layihənin erkən mərhələdə peşəkar xidmətlər idarəetmə şirkətləri istifadə edərək, gələcək layihənin ideya hərtərəfli təhlili əldə etmək mümkündür.

Professional idman infrastrukturunun maliyyələşdirilməsində özəl kapitalın payının artırılması, bu sahədə iki istiqamətləri gətirib çıxarmışdır.

Birincisi, yeni tikinti layihələrin mexanizmi uzadıldı : İctimai-özəl tərəfdaşlıq (İÖT). Belə ki, Alman Bundesliqasının müntəzəm inşa nəzəryəsində aydın görünür ki, bu klublar (İÖT) stadionların təxminən yarısını təşkil edir. Lakin, Bundesligaya görə üçüncü sahə, stadionlar ictimai nəqliyyat və yol infrastrukturunun marşrutları yeni obyektlərin birləşdirən ictimai deyil, investisiyalar olmadan özəl investitorlar müstəsna inşasıdır. Stadionlarda yerli iştirak da bu obyektlərin inkişafında böyük ictimai əhəmiyyət kəsb edir və inkişaf sahəsində mühüm amil, onların yerləşdiyi mövqeydən aslıdır. İctimai-özəl tərəfdaşlıq israfçılığın qarşısını almaq və beləliklə xərcləri azaltmaq, tikinti dövrü qısaltmaq üçün kömək edir. Son illərdə isə tendensiya dəyişib və ən inkişaf etmiş ölkələrdə belə yeni idman müəssisələrinin inkişafında dövlətin payı durmadan azalır. On il əvvəl, İÖT üstünlük maliyyələşdirmə sxeminə idi, lakin indi Avropa və ABŞ-ın özəl investitorları tərəfindən inşa edilən obyektlərdədir.

İkinci global trend xüsusi investisiyaların idman obyektlərinə çevrilməsinə səbəb oldu və idarə olunmaya yanaşma dəyişdi. Obyektin gəlirliliyini təmin etməyin əsas rolu biznes planının və maliyyə axınlarının düzgün qiymətləndirilməsidir. Biz daha ətraflı bu mövzuya baxaq.

Aspektlərin səmərəliliyi - İdman qurğusunun infrastrukturunun istifadə səmərəliliyinin təhlili faktiki əməliyyat baxımından orada keçirilən fəaliyyətlərdən faydalanması ola bilər.

Birinci komponent konsert və digər tədbirlər üçün yarış günü mənfəət artımı, məsələn alternativ arenalarda istifadə nəzərdə tutulur. Yarış gəlir günü - ayrı böyük məsələdir ancaq daha çox stadionun imkanları haqqında danışmaq lazımdır.

Belə ki, "Amsterdam Arena" orta hesabla, üçüncü şəxslər tərəfindən 80 dəfə icarəyə verilmişdir - Məşhur rəsm sərgiləri, illik rəqs musiqi festivalı "Sensation", toy kimi xüsusi tədbirlər və konsertlər və s. Hamburg və Londonda "O2 Arena" da daha açıqlayıcı misallar mövcuddur. Almaniyaadakı "O2 World" arenanı əyləncə bazarında ən populyardan birinə çevirmək üçün idarə: 16 min adam gücü ilə zalda 140 müxtəlif idman və ictimai fəaliyyətlərə yer verilir və hər il ziyarətçi sayı maksimum bir milyonu ötür [54].

İkinci aspekt - daşınmaz əmlak kimi arena - bu, yeni funksiyalara obyektin istifadəsinin bir sıra diversifikasiyası daxildir: pərakəndə və otel sahəsi, konfrans salonları, yaşayış daşınmaz əmlak, biznes mərkəzi.

Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşmasına təsir edən digər amil çoxfunksiyanalıq – uğurun rəmzi - Əlbəttə ki, bu iki aspektdə bağlıdır: nümunə, "Amsterdam Arena" səmərəli konfranslar, müvafiq infrastrukturun mövcudluğu sayəsində fəaliyyəti bir sıra həyata keçirmək imkanı: stadionda 14 görüş otaqları və işgüzar görüşlər üçün yerləşmələr var.

İdman qurğularının idarə olunması - Fərdi idman və əyləncə sahələrinin funksionallıq müddətlərinin uzadılması İsveçdəki nümunədə görüldüyü kimi tətbiq oluna bilər. Stockholm Globen Şəhər layihəsi 2030-cu ilədək şəhərin inkişaf strategiyası çərçivəsində hazırlanmışdır. Globen City (şəhər) - dörd stadion, turistik

alış-veriş mərkəzləri, restoran, otel və ofis binaları əyləncə və tədbirlər üçün sahələr var.

Yerli stadion İsveçrə St. Gallendə futbol çempionatınları ilə yanaşı bir sıra tədbirlər və kinoya baxmaq üçün minə yaxın adamın rahat yerləşdirilməsi üçün şərait yaradılıb. Tamaşaçı stendləri üzərindəki örtü sayəsində yağış qorxusu olmadan, açıq havada filmdən zövq ala, və eyni zamanda iaşə xidmətləri üçün ənənəvi stadiondan faydalana bilərlər [49].

Müştəri arenası - Nəzəriyyəyə qayıdırsaq, qeyd edə bilərik ki, idman qurğuları alış-veriş mərkəzi və ya otel kimi daşınmaz əmlakın bu növü, yaxın kommersiya obyektləri kimi çıxış edir. Pərakəndə ticarətin çox növləri arenalarda və stadionlarda müştərilərə xidmət edir.

İlk olaraq son istifadəçilər yəni - tamaşaçılar bir televiziya yayımı vasitəsilə, məsələn matçı arena və ya stadion xaricində izləmək üçün mövcud sahə ola bilər, bu şəxslər və ya şirkətlər baş çəkənlər stadionlar, köşk və qonaqlama xidmətlərindən istifadə edə bilər. Bu hallardan hər hansı birində arena istehlakçıların tələblərinə cavab verməlidir. Matç günü mənfəəti onlar üçün ilk növbədə gəlir. Müştərilərin ikinci kateqoriyası - belə konsertlərin təşkili zamanı idman klubları və ya təşviqi agentliyin kimi, onların iş prosesləri üçün idman qurğularından istifadə edən şirkətlərdir. İdman klublarının mobillik çatışmamazlığı idman klubları və ya təşviqi agentliyin kimi, onların iş prosesləri üçün idman qurğularından istifadə edən şirkətlərdir. İdman klublarının mobillik çatışmamazlığı xüsusi stadion və ya arenada (konsert zalları, klub və s.) idman qurğuları rəqiblərinin qarşı-qarşıya inkişaf etmiş bazarlarda konsert və digər tədbirlər keçirilməsi üçün mübarizəyə bağlayır . Bu kateqoriyaya stadionlarda iaşə təmin firmalar daxil ola bilər. Bu fəaliyyət stadionun gəlirliliyi artırmaq üçün ən ümumi yollarından biridir, və müvafiq xidmət müqavilələrin öhdəliyinin məbləği çox əhəmiyyətli ola bilər. Məsələn, Hamburg "Imtech Arena" ziyarətçilərin yeməyini təmin etmək üçün Aramark ildə demək olar ki, bir milyon avro ödəyir. Alver mərkəzi arenada fərqlənən müştərinin üçüncü növü

var - bu sponsorlardır. Bu stadionun adı hüquqlarını alan sponsorlar - bir tərəfdən idman klubları və digər sponsorlar. Belə əməliyyatlardan əhəmiyyətli gəlir edilə bilər.

İnkişaf amilləri - İdman qurğuları, pərakəndə obyektlər, əhali şöhrətli obyektlər kimi dövlət amillərindən asılıdır. Ölkə əhalisinin sayı və mövcud maddi vəziyyəti şəhər və ya rayonların sayı ilə xarakterizə ola bilər. Bu da bazarda yerli şirkətlərin iştirakı ilə daxil ola bilər. Bu xidmətlər stadionun gəlirlərinin mühüm tərkib hissəsidir - satış lojaları, sponsorluq və VIP xidmət kateqoriyaları. İkinci amil - idman klublarında populyarlıq, hər hansı bir idman nailiyyətləri ilə bağlı ola bilər, xüsusilə mühüm rol oynayacaq bu mərhələdə natiq və ya çox yaxşı idman hadisələri olmayan bu kompleksdə müxtəlif fəaliyyətlər həyata keçirmək mümkündür.

Nəhayət, dövlət əhəmiyyətli obyektə vaxtında keyfiyyəti seçilmiş şirkət, daşınmaz əmlakın idarə edilməsi, marketinq strategiyaları layihə obyektlərinin keyfiyyətindən asılıdır.

2.3 Çoxfunksiyalı İdman Komplekslərinin formalaşması prinsipləri

İdman qurğularının layihələndirilməsində daxili və xarici təcrübələrlə təhlili zamanı bu nəticəyə gəlmək olar ki, əsas, köməkçi və tamaşaçı üçün yerləşmənin (kursu) memarlıq dizayn zamanı onları ayırıcı funksiyalarının elementləri müxtəlifliyini nəzərə almaq lazımdır. Bu gün əsas məsələ, çoxfunksiyalı sisteminin strukturunu təhlil etmək, onun funksional münasibətləri və potensial inkişaf, super sistemini aşkar etmək üçün və bu idman kompleksinin rolunu və yerini müəyyən etməkdir. Buna görə də, çoxfunksiyalı idman kompleksinin ekoloji - sistemli yanaşma çərçivəsində beş qarşılıqlı kompleks inteqrasiya alt sistemi hesabi təklif etmək mümkündür: "İdman ətraf mühit", "xidmət", "idarə olunma", "fiziki infrastruktur" və "təbiət".

Alt "idman ətraf mühit" əsas funksiyası məqsədi fiziki mədəniyyət və asudə fəaliyyəti yaxşılaşdırılması üçün iştirakçı və tamaşaçı kimi müsabiqədə iştirak etmək, idmana sakinləri cəlb etməkdir. Yardımcı alt "xidmət" müasir çox məqsədli idman

kompleksində qonaqlar üçün optimal şərait yaratmaq məqsədi ilə nəzərdə tutulmuşdur. Bu tələb edir: a) nəqliyyat və park problemlərinin optimal həlli; b) multipleks, uşaq oyun sahələri, fitness sahələri, istirahət və asudə vaxtlarını keçirmək üçün parkları, qida kortları, kafe, restoran, ticarət eləcə də böyük bir hissəsi daxil istirahət və sağlamlıq mərkəzinin yaradılması; c) xüsusi diqqət tələb edən əsas çoxfunksiyalı idman kompleksləri otel komponenti kimi inkişafı ödənilməlidir; d) səhiyyə sahəsinin inkişaf etdirilməsi [14] [32].

Alt sistemlərin analizi "xidməti", "idarə etmə", "fiziki infrastruktur" və iqlim idman komplekslərinin alt "təbiət" sistemi üçün xüsusilə vacib artan əhəmiyyətini göstərir. Həmçinin məkan elementləri çoxluğu əsas alt ("idman ətraf mühit" və "xidmət") bloklar şəklində təmsil oluna bilər orada hər alt sistemin memarlıq idman komplekslərinin tərkibinin formalaşmasında rolu müəyyən edilmişdir.

Mövcud biroyektli idman komplekslərinin bina bloklarının nisbi vəzifələrin müxtəlif ən çox istifadə olunan üsullarını əks etdirən üç sxem qeyd oluna bilər: dairəvi, paralel-ox, qapalı. İlk iki sxem ən çox atletika oyunları və idman obyektləri, bağlı - qapalı stadionlar isə buz sarayları (meydançaları) üçün istifadə olunur. Öz növbəsində, çoxfunksiyalı idman komplekslərinin strukturlarının mürəkkəb sxemi mərkəzləşdirilmiş və mərkəzləşdirilməmişə bölmək olar. Eyni zamanda, mürəkkəb tikintili idman komplekslərinin əsasında istirahət və sağlamlıq obyektləri binanın mərkəzi xarakterini müəyyən edir. Sistemli yanaşma nəticələrindən asılı olmayaraq idman obyektlərinin mövcud şəhər şəbəkəsinin, super-sistemi (şəhər və təbii ətraf mühit) əsas proseslərin təşkili və sosial-iqtisadi dəyər səviyyələri vasitəsilə aşağıdakı idman kompleksləri göstərilir [31]:

Regional çoxfunksiyalı idman kompleksləri(ÇİK) - böyük çoxməqsədi, çoxsahəli mərkəzləri(idman stadionlarda və ya super-klub, ictimai idman təşkilatları əsasında) kimi formalaşmış regional, milli və beynəlxalq əhəmiyyəti, təlim və milli idman və ya beynəlxalq yarışlar üçün (yüksək nəaliyyətli idman). Onlar mövsümü idman obyektləri (bütün mövsüm buzdasürüşmə kimi çox məqsədli idman zalları) tribunalar

(10 ilə 30 min arası ziyarətçilər), hovuz və su parkları, otel komponenti ilə xarakterizə olunur.

Şəhər ÇİK - bələdiyyə səviyyəli, əsasən şəhər daxili müsabiqələr və hadisələr (professional idman oyunları və fərdi fənlər), bəzən regional və beynəlxalq (güləş, boks, qılıncoynatma, gimnastika və s.) əhəmiyyətli xidmət edir. Onlar 5 ilə 10 minə qədər tamaşaçı tribunaları ilə (belə bir buz meydançası və ya basketbol-hall kimi tez-tez ixtisaslaşdırılmış olur) regional ÇİK-dən format etibarını baxımdan nisbətən sadələşdirilmiş olur lakin tərkibinə həmişə hovuz və ya bir su parkı daxildir.

Rayon ÇİK - yerli (rayon) səviyyəli, onların əksəriyyəti müəssisələrin, birliklərin və təşkilatların sosial sistemlərin hissəsidir. Bu ÇİK 5 minə qədər və yarı-professional idman istiqamətlərə inkişafına xidmət edir. Kompleksin tərkibinə hovuz (su parkı) və mehmanxananın daxil edilməsi öz növbəsində iqtisadi maraqların və müəyyən imkanlarının əldə edilməsinə köməklik edir (rayon rəhbərliyi, şəhər və ya şirkətin idarəsi).

Çöyük şəhərlərinin strukturunda müasir idarəetmə sisteminin rolunu təhlil müəyyən edilə bilər: şəhəratrafi sahələrdə yerləşən mərkəzi ÇİK; Idman klubu şirkətləri öz işçilərinin və yaşayan, təhsil alan sakinlər üçün asudə vaxtın təmini - biznes ÇİK; sərbəst ərazilərində şəhərin periferik sahələrində yerləşən azad ÇİK-lər; şəhər və ya ətrafında təbii landşaft parklarda yerləşən təbii ÇİK-lər [24].

Bu maraqlı memarlıq planlaşdırma həlləri mərkəzi rayonlarında vadiləri formalaşdırır, şəhər mərkəzindəki ÇİK-lərə diqqət çəkir. Böyük şəhərlərin çoxfunksiyalı ictimai mərkəzlərinin və idman obyektlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu vardır. Çoxfunksiyalı strukturlu idman kompleksləri öz növbəsində şəhər əmələ gətirən ola bilər. Məsələn, "Dubai" (BƏƏ) bir idman şəhəri kimi. Tikinti analizi göstərdiki – mürəkkəb, müxtəlif yüksəkliklərdə bloklar da tikilinin böyük uzunluğu və eni formalaşan funksional alt sistemlərin bütün elementlərində yerləşdirilib. Faktiki olaraq, tək strukturu dar sahədə bir korpuslu şərait yaradılmışdır. Onun faydaları - insanların rabitə üsullarını və qızğın həcmi uzunluğu azaldılmasıdır.

Mərkəzi struktur ÇİK və idman obyektləri müəssisələrində ən çox istifadə olunan kompakt üsuldur.

Qapalı çoxfunksiyalı kompleksləri formalaşmasında xüsusilə ən ümumi iki sadə sxem qeyd oluna bilər – düzbucaqlı və dairəvi (mərkəzli), öz növbəsində tikililər qapalı birobyektli aşırımlı və müəyyən qabıq örtük növündən istifadə edilən. Ancaq eyni zamanda, ictimai, idman, istirahət və əyləncə obyektlərinin ciddi artımı ÇİK strukturunda əlavə həcmələri meydana gəlməsinə səbəb olur.

Nəticədə, üç ölçülü ÇİK tərkibində ən müxtəlif elementlərdən istifadə olunur : Çox səviyyəli həcmi atriumlar, rampalar, qalereyalar. Xüsusilə çoxməqsədli idman komplekslərinin tərkibində dominant yüksəklik kimi otel komponenti tez-tez istifadə olunur.

Başqa bir istiqamət idman komplekslərinin dönüşümlü strukturu əsasən yenidən və hətta eyni elementlər ilə, idman məqsədləri üçün çoxsahəli strukturlarının inkişafı ilə bağlı şəhər ərzaisi refunksionalizatsiya olunur. Əsasən idman obyektləri şəhər strukturunda müvafiq dizayn və memarlıq həlli zamanı çoxfunksiyalı komplekslər kimi bir neçə mərhələdə xidmət edir:

I mərhələ belə geniş çox məqsədli idman kompleksi layihələndirilməsi üçün əsas mədəni, şəhər funksional, texnoloji, texniki, iqtisadi, sosial, tarixi, sanitari, nəqliyyat, ətraf mühitin formalaşdırılması və s. ilə bağlı vəzifələr spektrini əhatə edir. Xüsusilə memarlıq görmə əmil mühüm cari idman şəhərsalma meylləri və yaxın gələcəkdə inkişaf proqnozları təhlilinə əsaslanır.

II mərhələ iki bəndə bölünməyə mümkündür. İlk addım, ərazi planlaşdırılması, dizayn, piyada yolları, memarlıq və bədii vasitələri nəzərə alaraq çox məqsədli idman kompleksinin əsas modelini yaratmaqla təklifin baxılmasına ehtimal etmək. Təklif olunan spektri vasitə ilə hərtərəfli deyil, yalnız və yalnız baza - ən çox istifadə olunan sxemlər və həllərə təsir göstərir. İkinci addım dizayn və tikinti üçün seçilmiş yer mümkün variantları və yenidən qurulması, tikinti dəstək təmir üsulları nəzərdən keçirilməsidir. II mərhələ zamanı tikintisi layihəsinin gələcək inkişafı üçün əsas material hazırlamaq lazımdır.

III mərhələyə layihə həllərinin sonrakı inkişafı ilə uyğun həcmi planlaşdırma, dizayn, piyada trafikinə və memarlıq incəsənət vasitələrinin birbaşa seçilməsi daxil olmalıdır.

Müasir memarlığın perspektivli tendensiyası bütövlükdə daha ardıcıl binalar, qurğuların saxlanması və inkişaf imkanı, eləcə də şəhərsalma strukturu ilə sabit müəyyən bir funksiyası olmadan çevik məkan formaları yaradılması özünü göstərir. İdman kompleksinin funksional tərkibinin seçimindəki böyük əhəmiyyət şəhərinin nəqliyyat infrastrukturunun və ətraf binaların yeri ilə bağlıdır. Belə ki, idman kompleksinin qapalı - ada təsiri bağlı sahədə obyektin vizual qavrayışı şəhər magistralında optimal, maksimum nəqliyyat əlaqəsi üçün kompleks, geniş funksional tərkibə malik olmalıdır. Belə tənzimləmə həmişə mərkəzi stadionunda olduğu kimi əhəmiyyətli memarlıq kompozisiyası tərkibi üçün əsasdır. İdman müəssisələrin formalaşmasında şəhər strukturunda, idman obyektləri və yaxınlıqdakı şirkət, yaşayış və təhsil arasında ən qısa piyada əlaqələrin təşkilinə ehtiyac var. Kompleksin əsas kompozisiya ox planlaşdırır - bu problem qabaqcıl piyada qalereya köməyi ilə həll oluna bilər. Bütün idman komplekslərində bariz mövzu tranzitin mürəkkəb həll olunmasıdır. Yerli idman kompleksləri en oxu boyunca sağlamlıq istirahət mərkəzlərinə o cümlədən idman və sosial funksiyasına bölünür bu isə imkan verir ki, kompleksin funksional tərkibi işçiləri, ətraf ərazilərin və şəhərin digər sahələrdə yaşayan sakinlərin xidmətinə yönəldilə bilsin.

İdman kompleksinin şəhər magistralı yaxınlığında yerləşdirilməsi zamanı tranzit tərkibi rahat həll ola bilər. Yol kənarında yerləşdirilən idman kompleksləri, yaxınlıqdakı binalar üçün ara funksiyasını yerinə yetirir, ərazinin ekoloji xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi əhəmiyyətli təsir göstərir, idman və istirahət – sağlam yaşam xidmətləri mikrorayon (şəhər) sakinlərinin ehtiyaclarını qarşılıyır. İnkişaf etmiş şəhər sahələrinin azad ərazilərində idman komplekslərinin yerləşdirilməsi bir kompozisiya sxemi təşkil planlaşdırma istifadə etməyi mümkün edir, hansı ki idman komplekslərinin proqnozlaşdırılmış fərdi obyektləri və ya qrupları "dispersiya" adlanır.

Böyük şəhərlərdə səmərəli, perspektivli çoxfunksiyalı idman komplekslərini yaratmaq məqsədilə layihə həlləri inkişafı zamanı, memarlıq və bədii keyfiyyətləri təkmilləşdirmək üçün aşağıdakı əsas prinsiplərdən istifadə edilməsi mümkündür:

1. Prinsip xüsusi ərazi müəssisində professional və kütləvi idman inteqrasiyası, çoxistiqamətli təşkilatı.

2. Prinsip dörd mövsümlü universal qapalı sahələrdə formalaşdırılması, əlverişli şəraitdə təlim və rəqabət prosesləri təşkil etmək üçün imkan verir, mövsüm və havadan asılı deyil.

3. Prinsip maksimum doyma çoxməqsədli idman komplekslərinin sosial - istirahət, istirahət - əyləncə və idman - istirahət xüsusiyyətləri fəaliyyəti istismarı ilə bağlı istirahət formaları üçün fəal müraciət təmin edir. Bu yanaşma sahələrin bir neçə növ seçilməsi ilə müəyyən edilir: a) oyun sahəsi (bilyard, stolüstü oyunlar, dart və digər.); b) sağlamlıq sahəsi (fitness, formalaşdırılma, aerobik, SPA, yoga, və s.); "sakit" sahələrdə proqramlanmamış davranışlar (uşaq arabaları üçün xüsusi platformalar "yolları", analiz, ekspozisiyalar, qışbağçası və s.). Zona parametrləri, onların texniki avadanlıq, rabitə binaları alt "xidməti" ilə (soyunma otaqları, avadanlıq icarəsi, və s.) hər bir layihə üçün müəyyən edilir. Sosial funksiyaları isə, bir neçə istiqamətdə də təşkil edilə bilər: otel, ticarət, iaşə, əyləncə, media (mətbuat mərkəzi), tibbi. Onun mürəkkəbliyi sağlamlıq və istirahət məkan təşkili "idman ətraf mühit" meydana gəlməsinə geri qalmır və bütün kompleksin kompozit strukturu seçim mərhələsində bunu nəzərə almaq vacibdir. Həmçinin alt elementlərinin paralel-ox yerləşdirilməsi idman komplekslərinin keçid növü ən səmərəli istifadə biobyektli kompakt məkan quruluşunu yaradır. Bu sxem, idman obyektlərin kütləvi idman və professional arasında proqnozlaşdırılır. Dairəvi mərkəzli kompozisiya diaqramı idman komplekslərinin tribunaltı ərazisi onların əksəriyyəti yerləşdirilməsi, əsas arena perimetri formalaşmasına xidmət elementləri səbəb olur. Ümumiyyətlə idman mərkəzləri elementlərinin konsentrasiyası adətən arenada uzun tərəflərin orta hissəsində qarşı yerləşən oturacaqların əksəriyyəti istiqamətlənməlidir. Çox səviyyəli avtomobil dayanacağı daxil olmaqla, su parkları, aysparki, bowling - arenada arxa

ərazilərdə ayrı idman obyektlərinin təşkil üstünlük verilməlidir. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin strukturlarının analizi iki əsas kompozisiya sxemini aşkar edir: mərkəzləşdirilmiş və mərkəzləşdirilməmiş.

Bütün bu sxemləri idman obyektlərinin memarlıq kompozisiyasının əsas özəyinə çevrilir rabitə və istirahət əsas sahəsi distribyutoru kimi çıxış edir.

4. Prinsip hərtərəfli universallıq idman və ictimai fəaliyyətlərə müxtəliflik üçün deyil, yalnız müəyyən idman komplekslərinin həcmi geniş vurğulayır. Bu, sərbəst əsas yığılmış alt blokları dəyişdirə bilən memarlıq elementləri kimi minimum diferensiasiya edilməmiş geniş ərazilərdə yaratmaq üçün tələbləri təsvir edir. Bundan əlavə, örtüklər, döşəmə və divar hasarlanması idman komplekslərinin məkan meydanı kimi universal struktur və şüa strukturlarının geniş istifadə olunması onların süni yamaclarında, yolları, müxtəlif təyinatlı idman avadanlığı təşkili üçün fraqmentləri istifadəsinə imkan verir. Bu örtük kütləvi informasiya vasitələrinin qurğularının və dinamik yığıcının "simfoniyası" rəng və işıq kimi kompleksdən istifadə etməyə imkan verir.

5. Prinsip transformasiya və mobillik ardıcıl olaraq universallıq mövzusunda idman komplekslərinə yer hazırlayır və mənalı məkan parametrlərinə çevrilməsi, doldurulması məqsədi ilə digər komponentləri kimi qəbul edilir, şərtləri, əməliyyat və yeni funksional və ya bədii xüsusiyyətləri yaradılması müxtəlif məqsədlərlə uyğunlaşma üçün hesablanır; bir sıra tədbirlər rahatlıq müdafiəsini təmin etmək üçündür.

Dinamik (mobil) üç ölçülü strukturlar - Bu arzu, gələcəkdə yeni memarlıq mövqeyi, gələcəyin memarlığıdır. Bu ilkin funksiyalar və tikinti hasarlanması xarici divarın ayrılması müasir memarlığı yaratmaq kimi görünür. Onun bir çox funksiyaları azad fasad, çıxarılabilən işıq və ya mobil elementləri, binanın memarlıq formasının sərhədsizliyinə yol açır.

6. Prinsip çoxfunksiyalı idman komplekslərinin pilləli sistemidir. Məkanın inkişaf etmiş blokları və digər elementləri çoxsəviyyəli yerli həcmdə istifadəsi məsləhətdir. Bu prinsipdən istifadə ilk növbədə, nəqliyyat və piyada tranzit

bölüşmək üçün və avtomobil dayanacağı kimi bir çox problemləri həll etməyə imkan verən, çox səviyyəli nəqliyyat mərkəzlərdə formalaşmasında həll ediləcək. Multi-səviyyəli hörgü həlli həcmi "idman ətraf mühit" və sağlamlıq - istirahət sahələrinin əhəmiyyətli dərəcədə üfüqi rəbitə və əməkdaşlıq ictimai hadisələr və müxtəlif növləri üçün imkan yaradır. Bir neçə qeyri-adi növ hovuz və su parkları kimi çox səviyyəli obyektlər yaratmaq üçün təklif oluna bilər.

7. Prinsip ətraf mühit və enerjiyə qənaət üsulları proqram "davamlı memarlıq" dəyəri diqqət və innovativ ekoloji texnologiyalardan istifadə etməyə imkan verir. İkincisi isə kondisioner, istilik, işıqlandırma və ventilyasiya üçün enerji saxlayan günəş panelləri, fotovoltaiq panelləri daxildir. Təbii çoxfunksiyalı idman komplekslərinin memarlıq formalaşması prosesini "inteqrasiya" kimi xarakterizə etmək olar. "Inteqrasiya"nın bir sıra texnikası: a) uyğunlaşma qəbul ; b) balans qəbulu; c) hamarlanmanın qəbulu (düzəltmə).

Mövcud həllər təhlil edən zaman, iki sxem müəyyən edilə bilər:

1. Müəssisənin inzibati və sosial mərkəzi sahəsində formalaşmış idman qurğuları;
2. Müəssisənin sənaye və yaşayış sahəsi ətrafında formalaşan qurğular.

Bu sxemlərin öyrənilməsinin vacib xüsusiyyətləri vardır. Birincisi, qlobal istehsal aktivlərinin yenidən qiymətləndirilməsi baxımından yaşayış meliorasiya ilə daimi yenidənqurma və sənayenin son abadlıq işləri zamanı idman kompleksinin gələcək inkişafını proqnozlaşdırmaq üçün vacibdir. İkincisi, faktiki olaraq nəqliyyat komponenti aradan qaldırılması üçün multifunksional komplekslərin, "canlı ətraf mühit" və "iş mühiti" arasında qısa bağlantısı təmin etməkdir. "İş - ev – istirahət" bu halda, sxem həm işçilərin, həm də onların ailə üzvlərinin gəzinti məqsədi ilə sənaye və yaşayış sahəsi sakinləri üçün yalnız əlverişlidir. Qismən inkişaf etmiş elementləri rejiminə uyğun istehsal müəssisəsinin yenidənqurması idman kompleksi quruluşu zaman xüsusilə maraqlı bir vəziyyət yaradır.

Tarixi inkişafın təməlinə altında yuxarıda ikinci növdən əlavə, yeni qurumun üçüncü növü periferik şəhər strukturları formalaşır. Bu halda, bu, azad sahələrdə daha

da inkişaf etdirilir və tam istifadə üçün sahələr daxildir edilir və təbii landşaft süni yaxşılaşdırılması mümkündür. Belə bir tənzimləməni azad adlandırmaq olar.

Bu halda, "təbii" və " orta nəqliyyat " rolu ortadadır. Bu region və ya ətrafında ərazilərdə və hətta digər şəhərlərin sakinləri üçün maraqlı idman komplekslərinin yaradılması imkan verir ki, şəhər yolunun digər şəhərlərinə birbaşa çıxışı olan, istiqamətlərə yönəldirilsin. Şəhər sahələrində inkişaf edən azad ərazilərdə unikal təbii landşaft ola bilər. Bu halda, idman strukturunun formalaşması "təbii ətraf mühit" şərtlərinə tabedir. Belə boş sahələrdən çox varsa, dizayn işin başında, süni landşaft layihələndirilməsi "idman ətraf mühit" və digər obyektlər o cümlədən eyni zamanda aparılmalıdır. Bundan başqa, bu süni landşaft elementləri müxtəlif idman qurğuları kimi formalaşır.

Yeni ərazilərin inkişafında hələ də mərkəzdəkilərdən fərqli olaraq məhdudiyyətlər vardır, yeni məkan təşkilinin dizayn haqqında bir çox memarların məşğul olması kifayət qədər rahatlıq verir. "İdman ətraf mühit" məkan mənasını aşkar edən investisiya ilk növbədə, peşəkar və yarı-professional klublar (əsasən komanda idman), belə bir kompleksləri yaratmaq üçün təşviq edilməlidir. Bu 3-5 min tribuna yerləri olan stadion ilə, çox məqsədli idman arena ola bilər (yarı-professional klubu ilə) və transformasiya ilə 5-10 min. (Professional klubu ilə)ola bilər. "İdman ətraf mühit" (mövsüm su parkları hovuz daxil olmaqla) digər obyektlərin yuxarıda amilləri nəzərə alaraq seçilmiş, və onların sayı optimal olmalıdır.

Belə tərkibli idman təşkilatlarını yaşayış yaxınlığındakı strukturların kütləvi cəlb olunması problemini həllinə əsasən ticarət mərkəzləri və şəhər ərazinin landşaft komponenti zənginləşdirmək, strukturu böyük alış-veriş şəbəkələrində asudə və əyləncə sahələri funksiyaları paylaşdırmaq bu tikilini daha aktiv istifadəsinə gətirə bilər. Otel kompleks quruluşuna daxil olması əlverişli şərait və xarici sakinləri üçün açıq fəaliyyət imkanı yaradır.

Müasir dövrdə bu sistemlərin istifadəsinə daha çox diqqət ayrılıb və yeni qurulan layihələr təhlili yuxarıda aydın göstərilən istiqamətləri seçimi bu tendensiyanı təsdiqləyir. Lakin, bir çox məqsədli kompleksin təşkili şəhərsalma mövzuları

inkişafında tamamilə yeni bir istiqamət olduğunu qeyd etmək lazımdır. Fiziki hərəkət strukturu polifunksional ictimai müəssisələrində daxil olur.

Çoxfunksiyalı ictimai kompleks - bu obyektlərin dünyada çox məşhur olmasına baxmayaraq Azərbaycan bazarı üçün bir fenomen kimi nisbətən yeni formalaşır. Obyektin çoxfunksiyalılığı hədəf auditoriyası arasında kompleksin populyarlığına təmin etmək üçün bir yerdə bir neçə vəzifələri həll etməyə imkan verir. Müxtəlif məqsədlər üçün sahələri birləşməsi istehsalın müştərək təsiri səbəbiylə gəlir artır. Biz artıq müasir alış-veriş mərkəzlərinin fəal funksiyasını istirahət və əyləncə, istirahət və idman inkişaf etdiyini qeyd edə bilərik. Bowling, bilyard, idman meydançaları, tennis kortu, fitness sahəsi və hətta su parkları şəhərində alış-veriş, ticarət və biznes mərkəzlərində ziyarətçilər üçün xidmətlərin natamam siyahısına daxildir. Bu təcrübə artıq xüsusilə alış-veriş, biznes və mədəni sahələrdə əlavə yerini tam funksiyalı idman komponentinin tərkibində tapır və böyük çoxfunksiyalı strukturların formalaşması ilə dəyişir.

Bu mövzuda başlanğıc nöqtəsi məkan planlaşdırılması sahəsində torpaq, tikili və alt təsiri inkişafına nəzarət, qorunan landşaft sahələri və sərhədyanı ərazilərdə baş planının hazırlanması üzrə konsolidasiya edilməsidir. Belə halda aşağıdakı amilləri nəzərə almaq lazımdır: landşaft xüsusiyyətləri və qorunan ərazilərin ölçüsü; mövcudluğu və qorunan ərazilərin ölçüsü; mövcud binaların və infrastruktur elementləri, topoqrafiya xarakteri olması; oriyentasiya və iqlim xüsusiyyətləri şərtlər [51] [52] .

2.4. İdman komplekslərinin memarlıq –konstruksiya xüsusiyyətləri

Layihələndirmə işi üçün əsas məqsəd sinfi strukturlar haqqında məlumatın toplanması, təyini gücü, əsas və köməkçi binaların həcmi və şəhər tikintisi üçün xüsusi funksional tələblər sahələri tərkibi araşdırmaqdır. Bundan əlavə, bu tikintinin iqlimdən və digər yerli şəraitdən asılılığı nəzərə alınmalı, sahədə istehsal olunan su istilik təchizatı və kanalizasiya sistemləri, yerli materiallardan məlumatlar, sənaye

dizayn növləri tikintisi haqqında məlumat olmalıdır. Böyük idman arenaları, stadionlar və digər unikal idman obyektlərinin layihələndirilməsi adətən 3 mərhələdə həyata keçirilir: inkişaf və layihənin dəqiqləşdirilməsi, texniki dizayn və işin təsvirlərinin təsdiqi. Əsas və köməkçi bina və binaların tərkibi, strukturu və ölçüsü olan idman obyektlərinin tələbləri əsasən tikinti üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif məqsədləri olan idman növü tərəfindən müəyyən edilir. Lakin, hətta eyni idman növünün tələbləri çox müxtəlif ola bilər. Hər bir halda, eyni cür əsas və köməkçi idman obyektlərinin tərkibi, ölçüsü və təşkili ən yaxşı həll etməlidir. Müxtəlif məqsədlər üçün idman qurğuları, həm ümumi funksional tələblərə həm də hədəfdən asılı olaraq xüsusi, tikinti və idman növü təmin etməlidir. Bədən tərbiyəsi, idman və idmanlarda iştirak və ya hər hansı bir növün həyata keçirilməsi ilə bağlı açıq fəaliyyəti üçün, əsas strukturu və ya otaq lazımdır. Avadanlıqların ölçüləri və əsas obyektlərin avadanlıq tərkibi mübahisə növü və strukturu öz növündən asılıdır. Əsas müəssisələrin xidmət üçün kompleks sahələrinə, köməkçi və texniki imkanlar daxildir: giriş qovşaqları, duş və tualet, soyunma otaqları, istirahət və reabilitasiya üçün otaqlar, məşqçi heyəti və rəhbərliyi üçün otaqlar, tibb otaqları, texniki avadanlıq, inventar, və başqaları üçün otaqlar.

Müasir çoxfunksiyalı idman komplekslərinin memarlıq formasında məkan və tikinti tərkibi xüsusiyyətləri aşağıdakı tendensiyaları əks etdirir: 1) məkan elementləri alt "xidmət" sistemində və istirahət - sağlamlıq mərkəzində əhəmiyyətli artım (çox səviyyəli parklar, atriumlar, rampalar, qalereyalar, su parkları, süni landşaft zonaları və s.); 2) idman komplekslərinin tərkibində memarlıq dominantı kimi otel komponentinin rolunun yüksək artımı; 3) xarici qabıq formalaşmasında enerjiyə qənaət eko-texnologiyasının fəal tətbiqi; 4) universal əsas-struktur kimi məkan konstruksiya sisteminin fəal istifadə olunması; 5) istinad struktur elementləri və örtük hissələrinin ağıllı istifadə idman qurğuları və cihazları formalaşdırılması (süni yamac yolları, ekstremal idman növləri üçün oyun meydançası) ; 6) kompleksdə arzuolunan çox səviyyəli istirahət və park sahələrini yaratmaq.

Nümayiş üçün 2 tip bina funksiyaları fəaliyyət göstərir: əyləncə və idman. Buna görə də, binalar tamaşaçı və müsabiqələri təmin edənlər xidmət etmək üçün obyektlərin kompleksi ilə təchiz olunmalıdır. Hər hansı bir idman strukturlarında layihə çərçivəsində funksionallıq mühüm xüsusiyyət, onlar nəzərdə tutulan əməliyyat proseslərində inteqrasiya ehtiyacı vardır: təlim-idman, tamaşaçı və ümumi bədən tərbiyəsi və ya istirahət iştirakı ilə rəqabət. Hətta eyni idmanın qarşılıqlı təşkili, ölçüləri, cihaz və avadanlıq tərkibindən asılı olaraq bina strukturları müxtəlif ola bilər. Təlim planlaşdırma strukturlarının funksional əsası - təlim - tədris və istirahət idmançılar əsas prosesinin təmini, məşq heyətinin elmi-tədqiqat laboratoriyası, inzibati personal normal işi üçün şərait daxildir.

Hələ qədim zamanlarda möhtəşəm stadionların tamaşaçı sayı diqqətə hesablanırdı, bugün müasir idman qurğularının layihələndirilməsi zamanı əsas şərt kimi xidmət edir. Idman arenasının futbol sahəsində təyin meyarı 100 x 70 m ölçüsündə və atletik idman obyektlərinin beynəlxalq qaydalara uyğun olaraq təşkil etdiyi qaçış zolağı dairəvi olmalıdır. Qədim stadionlarda atletik nüvə yumurtaya bənzər bir elipis forması vardır. Velosiped yolları stadionlarda yerləşdirilməsi əvvəl qəbul edilirdi, ancaq indi bu formadan istifadə uyğun deyil. Bir qayda olaraq, stadion qismən ərazisinin ətraf səviyyəsi nisbətən dərinləşib və qazılmış torpaq hörüyü yaratmaq üçün istifadə olunur. Hal-hazırda, iqtisadi və gigiyenik səbəblərdən idman komandaları və stadion rəhbərliyi, poçt, mətbuat otaqları, radio rəhbərləri üçün yer, duş soyunma otaqları, klinikalar və həkimlər üçün ofisləri, post polis və yangından mühafizə qurğuları, restoranlar, və s. getdikcə tribunaya yerləşdirmək imtina edilir. Adətən təlim – tədris iştirakçıları üçün yaşayış ayrı-ayrı binalarda təşkil olunur. Şəhərsalma normalarına görə stadionlar landşaft və şəhər nəqliyyat marşrutları ilə rahat əlaqələr edilməlidir: dəmiryol stansiyası, avtobus və taksi dayanacaqları, avtomobil park, və s. Sənaye müəssisələrini stadionların yaxınlığında yerləşdirilməməlidir. Idman və müxtəlif idman növləri üçün açıq idman qurğuları şəhər tikinti və yaşıllıq layihəsi ilə bağlı komplekslərin daxilində birləşdirmək mümkün olmalıdır.

Tribunalardakı oturacağın sayı onun xidmət etdiyi funksiyadan, yerləşdiyi ərazidən aslı olaraq müəyyən edilir. Bunu aşağıdakı cədvəldə daha aydın görmək olar.

ADLAR	ƏSAS GÖSTƏRİCİLƏR	Qurğuların sinifləri		
		1	2	3
Stadionlar	Tribunalarda olan yerlərin sayı(min)	40-dan çox	30-40	20-30
İdman Sarayı	Tribunalarda olan yerlərin sayı(min)	14	12	10
Universal İdman zalları	Süni buzörtüklü arenalar(min)	36x70 və 30x61 3.0	30x61 1.5-3.0	30x61 -
Yüngül atletika maneji	Dairəvi yol(m)	200	150-200	150
	Düz yol(m)	4x125	3x100	2x80
	Tribuna tutumu(min)	1	-	-
Üzgüçülük hovuzu	Qapal hovuz zalla birlikdə(m)	25x14.5	-	-
	Qapalı və açıq hovuzlar	50x21	50x21	25x11
	Tribunalar	500	-	-

Cədvəl 1

Tribunalat quruluşu baxımdan beş formada yerləşdirilə bilər. Dünya təcrübəsində buna çox gözəl nümunələr vardır.

1. Tribuna at nalı şəklində.
2. Əyri ayrı tribuna ABŞ
3. Yarım dairəvi ilə bitən tribuna Amsterdam.
4. perimetri ətrafında əyri tribuna (yalnız futbol stadionları üçün) Rotterdam.
5. Nal şəkilli eninə ox olan tribuna Budapeşt.

Stadionların görünmə dərəcəsi - Qədim stadionlarda müsabiqənin vaxtından asılı olaraq ox qərb-şərq və ya cənub-şimal istiqamətində yerləşirdi. Hal-hazırda stadion tikintisi zamanı şimal-şərq və cənub-qərb istiqamətində yönümlü olunur - günəş tamaşaçıların əksəriyyəti arxasında qalır. Eyni zamanda açıq giriş şərq tərəfində yerləşdirilmiş olur. Vitruvii stadion üçün qismən akustik səbəblərdən maili cərgəni daimi 1:2 nisbətində tövsiyə edirdi. Bugün, geniş təyinat yerləri artırılması, dinamiklər istifadə olunduğunda yalnız görüntü şəraiti üçün vacibdir . tamaşaçı tribunasında birinci və ikinci sıra arasında 38 -48 sm addımlar hündürlüyündə müəyyən bir parabola şəklində olan müvafiq ön cərgə görünürlüğünü əyri rəhbərləri artıq meydançanı yaxşı görünən edir. Dairəvi seqment formalı stadionun uzun tərəflərində yerləşən yaxşı görüntünü əldə edir. G. Hadden ABŞ-da ilk olaraq tətbiq elədiyi formada stadion, bu sistemin doğruluğunu sübut edib.

İdman qurğusunun təyinatından və arenanın yerləşdiyi ərazidəki əhali sayından aslı olaraq tribunada əyləşən tamaşaçı sayı müəyyən olunur (cədvəl 2). Tribuna pilləkənləri - Stadionlar çox sayda magistral ilə şəhərin istirahət və nəqliyyat müxtəlif formaları ilə əlaqəli giriş üçün əlçatan, mənzərəli ərazidə yerləşən edilməlidir. Bundan sonra stadionlarda kifayət qədər geniş avtoparklar inşa edilməlidir. Kassa stadiona yaxın yerləşən olmalıdır, belə ki, stadiona tamaşaçı axını sərbəst, bir sıra girişə yayılmalıdır. Girişində sonra rampaları və ya pilləkənlər orta cərgə səviyyəsində olmalı və tamaşaçı çıxması və yaxud öz yerlərini yerləşməsi imkanını sadələşdirməlidir. Keçid və pilləkənlərin eni bunu çox daha sürətli edir - doldurulmasından fərqli olaraq stadionun boşaltması kimi, tamaşaçı üzərində axını sayı hesablanır. Amsterdam stadionunda pilləkənlərin ümumi eni 9.5 m olmalıdır 5000 tamaşaçı evakuasiyası üçün 7 dəqiqə, müəyyən edilmişdir; Los Angeles -12

dəqiqə Turin - 9 dəqiqə. Nəticədə, 1 tamaşaçı istifadəsi üçün 1 m eni olan nərdivan nəzərdə tutulur. Tamaşaçı müəyyən sayda və stadion onların evakuasiya müəyyən bir zamanda lazımı sayda pilləkən eni üçün forma ola bilər:

Pilləkən (m) = tamaşaçı sayı eni (1.25 x evakuasiya vaxt (çıxış)).

Təyin daimi: ölçüləri 40 x 20 sm addımlar.

Oturacaqlar: addımlar ölçüləri 80 x 38 və ya 48cm x 80

Əhali sayı	1000 nəfər əhali sayına görə tribuna	
	Yüngül atletika və futboll	Hokkey və əl oyunları üçün arena
25	150	15
50	100	8
100	75	7
150	55	6
250	40	5

Cədvəl 2

Stadionlarda daxili məkan məsələsi, eləcə də maneəsiz görüntü problemi, onların tikintisi ilə məşğul olan memarları narahat edirdi. Bu problem stadionun daxili məkanının forma və üzvi görünmə şəraitində bağlıdır ki, bu amillər onun qurulmasına köməkçi olur.

Kompleksin idman infrastrukturunun bütün səviyyələrində iş transformasiyası Kompleksin idman infrastrukturunun bütün səviyyələrində iş transformasiyası prinsipləri keyfiyyət və xidmətin bütün meyarlara təsiri ən mürəkkəb və mühüm

variantların seçilməsində başlıca əsas vardır. Transformasiyanın stadion qaydalarına təyin elementləri aşağıdakılardır:

1. Dam örtüyü transformasiyası iqlim şərtlərinə baxmayaraq, idman fəaliyyəti üçün imkan verir. Dəyərli bilən kölgəlik örtüyü rayondaxili mərkəzlər üçün istifadə edilə bilər.

2. Transformasiya sahəsi:

- Sökülebilen arakəsmələr ayrılıq sahədə eyni zamanda çoxsaylı tədbirlər aparmaq üçün ayrı-ayrı müstəqil elementli sahələrə bölmək imkanı verir.

- Üfüqi müstəvi sahəsində idman arenasında daxili növü əvəz etməklə istifadəyə mahiyyətə imkan verir.

- Öz oxu ətrafında fırlanan arenalarda.

Offset oyun sahəsi üçün şaquli stadion misal: Cruise and Otis Madrid. Bu futbol oyunları zamanı aşağıda idmançılar yarışır əgər ehtiyac olsa tamaşaçıya yer açmaq üçün tribunalar daha 5 metr yuxarıya doğru artırılır.

- Digər yuxarıda olan bir çox arenaların yerləşdirilməsi (əsas arenada təlim yerləşdirilə bilər altında isə belə böyük sahə tələb etməyən arena).

3. Transformasiya tribunaları: Asanlıqla quraşdırıla bilər və sökülən oturacaqlar; quraşdırıla bilər tribunaların arakəsmələrlə ayrılması; əlavə portativ oturacaqlar; yeri dəyişdirilə bilər tribunalar.

4. Kompleksin ümumi sahəsinin transformasiyası (dönüşümü). Divarların transformasiyası stadionun xarici mühitlə əlaqəsini təmin edir. Şəhərin torpaq və yaşıl sahələrinin artan dəyəri bugün müasir yerüstü örtüklər və bağlı obyektlərdən istifadə etməklə bina sahəsinin azaldılması, eləcə də planar strukturları tələb edir.

Mobillik və transformasiya prinsipləri praktikada müxtəlif yollarla eyni məkandan bir neçə məqsədlə istifadə etməyə imkan verir. Çoxfunksiyalı məkanların memarlıq həlli zamanı mürəkkəb mühəndislik və obyektin dizayn əməliyyatlarından istifadə olunur. Digər tərəfdən, bu həllərdən əldə olunan nəticə idman kompleksinin görünüşünü digərlərindən fərqləndirir və rəqabəti inkişaf etdirmiş olur. Orijinal konstruktiv həlli ilə stadion şəhər mühitində simvolu və üzü ola bilər. "Bir sözlə,

memarlar yalnız qeyri-standart yollarla həll edilə bilən morfoloji və praktik xarakterli bir sıra vəzifələrlə üzləşirlər. Bu qədim tipoloji əsas dəyişməzliyini qoruyarkən, stadionlar bir kökdən yeni prinsiplər əsasında yüksək texnologiyalardan və xarici struktur formalaşmasında "əldə" gəlir [18] [24].

FƏSİL 3. PERSPEKTİVLİ ÇOXFUNKSİYALI İDMAN KOMPLEKSLƏRİNİN FORMALAŞMASININ ƏSAS PRİNSİPLƏRİ.

3.1 İdman komplekslərinin tikintisində xarici təcrübələrdən istifadə

Inkişaf etmiş şəhərlərdə çoxfunksiyalı ictimai komplekslərin tədqiqi problemini yeni adlandırmaq olmaz. Xarici təcrübədə şəhər strukturunda çoxfunksiyalı bina və komplekslərin formalaşmasında ümumi yanaşma E.Tsaydler, B.Maitland R.Virshillo, R.Saxon və s. kimi xarici tədqiqatçılar tərəfindən geniş ümumi nəşrlərdə qeyd edilmişdir. Cari cəmiyyəti və idmanın inkişafı tendensiyaları, eləcə də istehlak və professional yanaşma yaxınlaşması perspektivləri çoxfunksiyalı idman kompleksinin memarlıq təşkili prinsiplərinin inkişafına zəruri edir. Buna görə də, bu problemin öyrənilməsi elmi maraq doğurur.

İdman qurğularının dizaynında daxili və xarici təcrübənin öyrənilməsi, əhali üçün şəhər, qeyri-kafi idman və səhiyyə xidmətləri ilə hərtərəfli və tarazlı inkişafının olmamasını ortaya çıxardı. Çoxfunksiyalı qurğuların tikintisində dizayn və müxtəlif üzvi funksiyaların birləşir (müxtəlif sahələrdə idman, otel və istirahət funksiyası kimi xidmət edir) ehtiyac vardır. İdman kompleksləri iri idman tamaşa obyektlərindən və müxtəlif idman növləri ilə məşğul olmaq üçün nəzərdə tutulan yerləşmələrdən ibarətdir. Bu komplekslər geniş əhali kontingentinə xidmət edir. Dünya memarlığında da idman-konsert komplekslərinə böyük diqqət yetirilmiş çox möhtəşəm layihələr həyata keçirilmişdir.

Müasir Olimpiya hərəkəti Olimpiya Oyunlarının keçirilməsi ölkə üçün böyük siyasi, sosial və iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman prestij, populyarlıq artır və investisiya hesabına böyük iqtisadi fayda verir, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi Olimpiya kompleksinin son elm və texnologiya ilə tikilmiş unikal tikintisi əmələ gəlmişdir. Olimpiya müsabiqələrinə ev sahibliyi və layihələr özlərinə verilməsi üçün dünyanın bir çox ölkələrində ən məşhur memarlar iştirak etmək hüququ uğrunda mübarizədə aparır. Ən müvafiq memarlıq həllərini müəyyən etmək üçün beynəlxalq müsabiqələr keçirilir.

Olimpiya stadionu memarlıq tarixində indiki zamanda qədər özünün zaman səviyyəsini əks etdirir - hər bir inşaat, qlobal təcrübəyə diqqət çəkir lakin, XXI əsrin stadionlarda memarlıqda təhsil mövzusu bu üsluba son qoydu nano, IT texnologiyaların, və səmərəli enerji istifadəsinə diqqət cəmlənmişdir. Biz dünya memarlığında tətbiq olunmuş idman qurğuları tikintisində səciyyəvi xüsusiyyətlərə nəzər sala bilərik.

Açıq arena - Rusiyanın paytaxtı olan Moskvanın ən böyük arenasını hesab olunur. Ümumiyyətlə kompleksin ərazisində basketbol, tennis, üzgüçülük və bir sıra konsertlər üçün imkan vardır. Tikilinin həcmi təqribən 951 m yer tutur. Sahəsi 651 m² -dir. Arenanın içində xəstəxana, aptek, sinema kimi müxtəlif tikililər yerləşdirilmişdir. Arena böyük final yarışlarına ev sahibliyi etmişdir.

Ölkənin əksəriyyəti ticarət mərkəzi kimi bu tikilidən istifadə edirlər. Bu arenanın sahibi Kloston Alven'dir. Alven'in Almaniyada, Türkiyədə və Belçikada da bu arena kimi 4 ticarət mərkəzləri vardır [55].

Stadion "Avstraliya" ANZ Stadionunda kimi tanınır – Çoxfunksiyalı stadion, Sidney, Avstraliya yerləşir. 1996-cı ildə inşa edilmişdir, XXVII Yay Olimpiya Oyunlarında əsas arena kimi istifadə olunmuşdur (2000). 110,000 tamaşaçı üçün nəzərdə tutulmuş stadion Avstraliyanın ən böyük stadionudur.

2001-dən 2002-ci ilə qədər olan dövrdə yenidən qurulması keçirilmişdir məqsəd stadionun oyun sahəsinin ölçüsünü azaltmaq və oval forma gətirmək idi. 2002-ci ilin mart ayında stadionun sonuna iki yeni qanad-stand əlavə olundu, aradan keçən zamandan sonra yenidən qurulmanın ikinci mərhələsi tamamlandı, oturacaqların aşağı səviyyədə yenidənqurması aparıldı (relemlər üzərində mobil oturacaqlar). Üçüncü mərhələdə dam üzərində dəyişikliklər işləri aparıldı (2003) stadionda sürüşmə dam quruluşu inşa edildi. Bu həll ilə oval quruluşa keçidi və tribunaların düzbucaqlı təşkili üçün 83,500-dən 82 500 qədər oturacaqların sayı azaldıldı.

Stadion yenidən qurulmadan sonra "ANZ Stadion" adını qazanmışdır. İndi stadionu "Populous" komandası "Bligh Lobb Sports Architecture" şirkəti ilə birgə işlədir.

Stadion dam örtüyündə istifadə olunan şəffaf polikarbonatın dizaynda əsas xüsusiyyət oyun sahəsində kölgələri və birbaşa günəş işığını minimuma endirməkdir. Nəhəng 10x10m² ölçülü polikarbonat dam plitələr seriyası paslanmayan polad drenaj boşluqlara bölünür. Kifayət qədər elastik olan polikarbonat materialı, dam strukturunun bütün səthində günəş işığındakı yüksək temperaturda nəticəsində yaranan genişlənmənin öhdəsindən gəlmək qabiliyyətindədir.

Innovasiya. Stadion yaşıl, funksional, iqtisadi dizayn modelidir və hələ də dünyanın ən ekoloji stadionlarından biri hesab olunur. Stadion bir çox sahələrdə ekoloji tədbirlər görmüş, suvarma və qaz kojenerasyon sistemində təbii ventilyasiya və soyutma / istilik, o cümlədən yeraltı suların istifadə, dam səthindəki yağış sularının xaricə axıtılması üsulunda innovasiyalar etmişdir [42].

Olimpiya Stadionu "Spyros Louis" - Yunanıstanın paytaxtı Afinada bir stadion. Arenanın adı 1896-cı ildə Olimpiya marafonunun ilk qalibi şərəfinə verilmişdir. 1982-ci ildə Avropadakı Atletizm yarışları üçün xüsusi inşa edilib. Tutumu 71 030 nəfərdir.

Stadion 2004-ci ildə Yay Olimpiya Oyunlarına xüsusi olaraq yeniləndi. Yenidənqurma layihəsini İspan memar Santiago Calatrava hazırlanmışdır. Olimpiya stadionunun əsas memarlıq müdaxiləsi dam dəyişikliyidir. Əvvəlcə damın dizaynı şüşə nəzərdə tutulmuşdur. Amma bu materialı icra etmək mümkün olmadı, belə ki yük çox olduğundan şüşə əyilməyə məruz qalırdı. Nəticədə, "Avstraliya" stadionu dam tikinti materialı olan, alternativ həll polikarbonatdan istifadə olundu. Bu material şüşə xassələrinə oxşardır, lakin yuxarıda sadalanan mənfi cəhətləri yoxdur, onun tətbiqi dizaynerin iddiasını və Yunan hökumətinin istəklərinə uyğun oldu.

Dam örtüyü strukturu dinamikdir. Onun əsas xüsusiyyət - hündürlüyü 75 m , təpə nöqtələri isə 300 m olan iki metal tağ üzərində qurulmasıdır. Günbəz stadionun uzununa istiqamətdə hər iki tərəfdən aya bənzər arka ilə örtülmüşdür. Damın ümumi tikintisi təxminən 17 min ton ağırlığındadır və bununla birbaşa işıq və yağışdan 75,000 tamaşaçının qorunması üçün 25,000 m² ərazini əhatə edir. Arka nazik kabel qarşılıqlı 12 mm 1 m eni 5 m uzunluğu polikarbonat qalınlığı olan vərəqələrlə bir-

birinə bağlıdır. Polikarbonat yüksək şəffaflıqla yanaşı şüşədən daha yüngül olmasına görə seçilmişdir. Əslində, polikarbonat vərəqələri sıxlığı çəkiddə şüşənin yarısından bir qədər çoxdur- yalnız 14,4 kq / m² [38].

Pekin Milli Stadionu həmçinin " Quş Yuvası " kimi tanınan - Pekin 2008 Yay Olimpiya Oyunlarında (Çin) üçün nəzərdə tutulan çoxfunksiyalı idman kompleksi. Tutumu 91 000 nəfərdir.

Stadionun layihəsi 2001-ci ildə müsabiqə əsasında seçilib, qalib İsveç şirkəti Herzog və De Meuron idi. Stadion olduqca maraqlı və qeyri-adi görünüşü var. Tribunaların "fincan" kimi görünüşü var. Bu fincanın ətrafındakı 24 sütunun üzərindən fermalar atılmışdır, üzərindəki əyrilər metal şüalara bənzəyir.

Xarici polad skelet - "Quş yuvası"dakı mühüm memarlıq elementi bükülmüş polad konstruksiyalar (ümumi uzunluğu 36 km) idi, bu əsl memarlıq incisidir, mükəmməllik modeli və Çin kapitalında haytek üslub xüsusiyyətlərindən biri halına gəlmişdir, stadion sosial və mədəni obyekt kimi çıxış edir.

Yeni nəsil idman dam örtüklərini üçün istifadə etilən tetraflüoretilenin (Şəkil 28) bir sıra xüsusiyyətləri var: yüngüllük, güc, səs udma, hava müqaviməti, yanğın müqaviməti və işıqı əks etdirməmək. Bu material 40 min kvadrat metr sahədə 8 milyon \$ dəyərində istifadə olundu. Bilet ofisinin damında istifadə olunan Günəş enerjisi sistemi həmçinin suvarma və təmizlənməsi üçün hər il 58 000 tona qədər yağış sularının toplamaq üçün imkan verən su toplanması sistemi (Schneider Electric) istifadə olunur. Politetraflüoretilen (PTFE) material, akustik tavan hissəsi - örtü aşağı hissəsi təşkil edir. Avadanlığın arasındakı boşluqları ETFE və "yastıqlar"la doldurulur.

Fincanın xarici divarlarının polad strukturu ənənəvi parlaq qırmızı işıq saçır. Beton, suvaq, hörgü, gips və metal kimi bir sıra əsas boyada rəng sabitliyi, parıltı və çox yönlü kimi keyfiyyətləri ilə yanaşı, örtük sistemində davamlılıq xüsusiyyətinə görə vacib olmuşdur. Xarici və daxili iş üçün, həm də bu tələblərə cavab vermən Amphibolin - minimum emissiyaları və rahat həlledici (E.L.F.) daxil olan ilk universal boya tətbiq edilmişdir. Amphibolin boya nanostrukturlu yerüstü kir

hissəciklərini azaldan təmiz fasadları Caparol Clean Concept (CCC) anlayışı uyğun olaraq hazırlanıb. Yapışqan kir hissəcikləri C pigmentləri vasitəsiylə asanlıqla yağışdan sonra fotokatalitik təsirlə yuyulur.

Polietilen izolyasiyanın istifadəsi stadionun akustikasının çox yüksək olmasının səbəbidir. Polietilenin müsbət cəhəti vahid işıq paylanması yaradılması, mənfi cəhəti isə isti havalarda stadionda dəhşətli şərait gətirib çıxara bilər. Gücü kondisioner sistemləri, istixana effektinin qarşısının alınması öhdəsindən gəlmək üçündür. Bununla belə stadion XXI əsrin ən görkəmli memarlıq qurğularından biri hesab edilə bilər [39] [46].

London Olimpiya Stadionu - 2012 London Yay Olimpiya Oyunları üçün nəzərdə tutulan çoxfunksiyalı idman kompleksi(UK). Tutumu 80 000 nəfərdir.

Stadionu məşhur İngilis memar Peter Cook ilə birlikdə stadion dizaynında dünya liderlərindən biri olan ABŞ şirkəti Populous (əvvəlki HOK Sport) dizayn etmişdir. Stadion tikintisi zamanı diqqətin çox hissəsi "yaşıl" texnologiyalar, xüsusilə ekoloji təmiz materialları və ya tikinti zibili və tullantı materialların istifadəsinə verilir. Olimpiya Stadionunda 25 minə tamaşaçı yerləşdirmək olar, ancaq hiyləgər memarlar oyunlar zamanı stadionla gələn qonaqlar üçün sonradan 80,000 yaxın oturacağa çevirmək imkanı yaratmışlar. 80,000-dən 25,000-ə oturacaqların belə bir çevrilmə edildiyini heç vaxt olmamışdır - layihə meneceri Philip Johnson deyir –“ Biz gələcəkdə də səmərəli və davamlı olması üçün bu layihəni edirik ". Qurğunun problemlərdən biri layihənin təsdiqi zamanı nəzərə tutulan əsas polad strukturların tikintisi üçün böyük məbləğlər istifadə edilməsidir. Dezaynerlər aşağı yerdəki platformada baza oturacaqları (25,000) yerləşdirməyi təklif etdi. Platformanı 20 metr torpaq dərinliyində beş min beton payalar dəstəkləyir. Nəticədə, polad istifadəsi 75% qədər azaldılmışdır. Müvəqqəti yerin (55,000) qurulması çox sürətli 112 elementləri, sərbəst toplaşmaq və sökmə yüngül polad tikinti dəstəkləyir. Ziyarətçilərin xüsusi diqqətini cəlb etmək və dinclik atmosfer yaratmaq üçün, onlar qara rəngə boyanmışdır. Stadionun dam örtüyü 496 ton ağırlığında ağ rəngli dizayn tərəfindən dəstəklənir. Bu tamaşaçı 2/3 əhatə edir və ağ parça ilə örtülmüşdür [44].

2012-ci il Olimpiya oyunlarının Olimpiya Stadionu xüsusiyyətləri:

- Aşağı karbon beton. Sənaye tullantılarından hazırlanmış, konkret şərti beton 40 % az karbon var.
- Stadionun üst halqası qalıq qaz borularından inşa edilmişdir.
- Tualetlər bütün lazımi müalicə imkanları ilə təkrar konteyner inşa edilmişdir.
- Olimpiya Parkının digər hissələrinin təməli möhkəm tikinti yaratmaq üçün təkrar çınqıl betondan qoyuldu.
- Tikintidə istifadə olunan materialları azaltmaq üçün planın bir hissəsi kimi yüngül polad tökmə strukturlardan istifadə olunmuşdur.
- 500.000 yaxın bitki Olimpiya Parkının ərazisində əkilmişdir.
- Olimpiya Stadionu digər stadionlarla müqayisədə, yüngül polad strukturu istifadə səbəbiylə yüzdə 75% daha yüngül edir.
- Olimpia Stadionunun 2821 metrlik çevrəsi və 197 fut hündürlüyü var.
- Eyni zamanda, 650-dən artıq işçi stadionda işləmək imkanı var. 5000-dən çox adam iştirak edir.
- Olimpia Stadionunun güc kabelləri 150 km -dən çoxdur.

Marakana stadionu Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində yerləşən bu stadion dünyanın ən nəhəng stadionu hesab olunur. Braziliyanın 1950-ci ildə FİFA Dünya Çempionatına ev sahibliyi etmə hüququ qazanmasının ardınca müsabiqələr üçün yeni bir stadion tikilməsinə qərarı qəbul olundu . Stadionun layihəsini Rafael Galvao və Pedrio Paulo Bernardess adlı iki memar tərəfindən layihələndirilmişdir. Tikilinin bünövrəsi 2 avqust 1948-də atılmış, 17 il sonra tam olaraq 1965-ci ildə tamamlanmışdır.

Stadion təməli qoyulduqdan. 1966-cı ildə isə stadiona Braziliyalılar tərəfindən sevilən bir idmançı olan Mario Fihonun adını verməyə qərar verdilər.

Rəsmi olaraq 180.000 tamaşaçı tutumuna malik olan stadiona böyük matçlar zamanı 200.000-ə qədər azərkeş izləmək imkanı vardır. Marakana stadionu hələ də dünyanın ən nəhəng stadionu hesab edilir. Müasir Olimpiya stadionlarında memarlığının inkişaf meylləri texnologiya və idmanda rəqabət proqramlarında

dəyişikliklər hesab edir ki, memarlıq və tikinti sahəsində son texnoloji avadanlıqlardan istifadə imkanı nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. İdman obyektlərinin keyfiyyətli inkişafının əsas modernləşdirilməsi tikinti texnologiyalarının davamlı artım prinsipləridir [48].

3.2 Çoxfunksiyalı idman kompleksinin həcmi məkan modelinin nəzəri təklifi.

Texnoloji tərəqqi və sosial-siyasi islahatların təsiri altında XXI əsrin əvvəllərində, bütün idman qurğuları böyük inkişaf yolu keçdi. Bu xüsusi müxtəlif növ və dizayn üçün uyğunlaşdırılmış idman obyektlərinin tikintisi ilə nəticələndi.

Cəmiyyət və idmanın inkişafı müasir meylləri professional və həvəskar idmançı üçün yaxınlaşması səviyyəli müəssisələr üçün arzu edilən əvvəlcədən müəyyən bir kompleks kimi birləşdilər. Yeni perspektivli yanaşma çox güman ki, həyata keçirilməsi - peşəkar və həvəskar komponentləri tam açıqlanmalıdır ki, çoxfunksiyalı idman komplekslərinin yaradılmasıdır. Böyük şəhərlərdə müasir ekoloji texnologiya dəyişiklikləri, eləcə də qloballaşma prosesi problemləri, idman müəssisələrinin memarlıq inkişafına yeni yanaşmalar üçün axtarış məsələləri qaldırır. Çoxfunksiyalı sosial-istirahət və sağlamlıq xüsusiyyətləri maksimum doyma əsaslanır və professional kütləvi idman obyektlərinin funksional-məkan olaraq hesab olunur və perspektivli yeni çoxfunksiyalı idman obyektləri üçün axtarış ilə diktə olunur.

Çoxfunksiyalı idman kompleksinin formalaşdırılması memarlıq həlləri bu əsasda müvafiq olaraq şəhər resursları, hədəfi inkişaf və qərar konsepsiyasının düzgün qiymətləndirilməsi, mövcud yeni şəhərsalma həllinin sistemli təhlili üçün obyektiv ehtiyac əsaslanır. ÇİK.-də təklif olunur - beş qarşılıqlı alt sistemləri olan vahid bir kompleks sistem kimi: "idman mühiti", "xidməti", "Menecment", "fiziki infrastruktur" və "Təbiət".

Nəticələr super-sistemi (şəhər və təbii ətraf mühit), sosial və iqtisadi əhəmiyyəti əsas proseslərin təşkili səviyyəsində idman obyektlərinə sistemli yanaşma aşağıdakı növləri müəyyən etməyə imkan verir:

Regional çoxfunksiyalı idman kompleksləri (ÇİK) - böyük çox məqsədli obyektlərin yaranmış regional, milli və beynəlxalq əhəmiyyəti (stadionlarda və ya idman mərkəzləri, klublar, ictimai idman təşkilatları əsasında); Şəhər ÇİK-ləri - əsasən şəhər daxili müsabiqələr və bələdiyyə səviyyəsi yarışlara xidmət edir; Rayon ÇİK - yerli (rayon) səviyyəli, onların əksəriyyəti müəssisələrin, birliklərin və təşkilatların sosial sistemlərin bir hissəsidir. Şəhər strukturları ilə çoxfunksiyalı idman kompleksinin qarşılıqlı təhlili əsasında aşağıdakı kompozisiya və planlaşdırma sxemləri müəyyən olunmuşdur: qapalı ada, tranzit və nöqtəvari sistemlər. İdman kompleksləri ilkin olaraq biroyektli və yığcam olmuşdur; çoxməqsədli idman komplekslərini layihələndirən zaman tranzit nəqliyyat yollarına və ya piyada yollarına (misal üçün müəssisə ilə yaşayış təhsil arasında) yaxın yerləşdirmək; Digər sxem fərdi idman obyektlərin müstəqil kompozisiya kimi qərarlaşmasına üstünlük verilməsidir [22].

Şəhər mühitində mövcud binanın ərazisində və yeni tikinti sahələrində çoxfunksiyalı binaların yenidən istifadəsini məqsədləyən qurğular şəhər strukturundakı bir çox memarlıq və sosial-iqtisadi problemləri həll edə bilər. Müasir çoxfunksiyalı binalar memarlıqda individual, sıxlıq, sosial funksiyaların kifayət qədər geniş iştirakı ilə xarakterizə olunur. Bu növ binalarda - bir həcmili qurğularda çoxfunksiyalı idman mərkəzlərin tikintisi zamanı yüksək performanslı idman, mədəniyyət, istirahət və əyləncə funksiyalarının inteqrasiyası, idmanın yaxşılaşdırılması üçün yeni yolların axtarış vəd edir. Çoxfunksiyalı idman komplekslərində əlavə olaraq teatr, konsert və beynəlxalq səviyyədə tədbirlər üçün rahat mühiti təmin etmək və əhalinin mədəni mərkəzləri funksiyasını həyata keçirmək nəzərdə tutulmuşdur.

İdman obyektlərinin təşkili ən yüksək forması kimi xüsusi yanaşma çoxfunksiyalı idman komplekslərinin formalaşmasıdır. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin nəzəri

modelı kompleksin özünü ən çox inkişaf etdirən müstəqil, şəhərsalma və ya fiziki obyekt sistemidir. İdman komplekslərin tikintisinin əsasını funksional texniki strukturlu nisbətən tamamlayıcı şəhər, rayon və qəsəbə xarakterli idman mərkəzləri təşkil edir. Sistemin idman kompleksi modelini iki istiqamətdə inkişaf etdirmək mümkündür:

- 1) Bir obyektli struktur (yığcam) - məkanın sərhədləri içində
- 2) Çoxsahəli struktur (azad) - coğrafi və funksional imkan çərçivəsində kompleksin bütün alt sistemləri inkişaf edir.

Müasir idman mərkəzinin funksional strukturu səviyyələrə bölünə bilər. Birinci səviyyə - əsas nüvəni (idman arenasını) təşkil edir. İkinci səviyyə - zirzəmi mərtəbəsində birbaşa girişi olan xidməti iş otağı: giriş, foye, soyunma otaqları. Üçüncü səviyyə - əlavə funksiyaları: reabilitasiya mərkəzləri, idman mağazaları. Dördüncü səviyyə - orta funksiyalar, maliyyə gəlirlilik və obyektin ümumi cəlbediciliyində töhfə, belə struktur elementlərinə əyləncə mərkəzləri, qış bağları, kafe və restoranlar daxildir. Bu səviyyədə birləşən işıq və rəng dizaynının ayrılması üçün qabaqcıl layihələndirmə həlləri, azad planlaşdırmanın yaradılması üçün uzun aşırımlı strukturlardan, sürüşdürülən(yeri dəyişdirilən) divarlardan istifadə etmək məsləhətdir.

Bütün idman komplekslərin çoxsəviyyəli strukturları tikintisi sisteminin müxtəlif elementləri arasında mürəkkəb əlaqələri kifayət rahatlıqla həll etməyə imkan verməsi ilə xarakterizə olunur. Lakin, həcm-məkannın funksional təşkili nümunələri, təcrübədə göstərir ki, dizayn həlləri müxtəlif ola bilər:

- çoxfunksiyalı idman kompleksinin ətraf mühiti (Şəhər ətrafı mühit, parklar, təbii);
- mümkün dəyişikliklər üçün funksional daxili tələblər;
- məkan təşkilinin morfoloji aspekti;
- konstruksiya sistemindən istifadə, texnoloji əməliyyat və digər tələblərindən asılı olması.

Eyni zamanda orijinal memarlıq qurğusu ətraf mühitlə yalnız kompozit əlaqələr vasitəsi ilə bağlı deyil, həm ətraf mühitin tarixi və enerji daxilinə, həm də eyni düşüncəli insanların axınını dərnəklərə cəlb edə bilər. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin tətbiqi ona görə geniş yayılmışdır ki, bu memarlıq qurğusu çoxsaylı idman növləri ilə yanaşı semantik mahiyyətli mənəvi dəyərləri biraraya toplayan həcm məkan ölçüsüdür. Nüvəsinin dəyəri - müstəqil kontekstdə müəyyən edilə bilər; sahəsinin kontekst dəyəri mümkün formaların bütün keçmiş, indiki və gələcək əlaqələrindən ibarətdir. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin "Nüvəsinin dəyərləri" - "piramida" kimi təmsil oluna bilən alt təbii idman kompleksi (xizək və s. kimi təbii yamaclarında xizək, Xizək idmanı, snowboarders, ski tullanma xidməti daxil edilə bilər.). Bu simalar şəhər çoxfunksiyalı idman kompleksləri üçün saxlanılmasına bir tərəfli məkan formalaşır və digər idman növləri üçün yuxarıda təsvir edilən süni yamaclar da ola bilər.

İdman komplekslərinin "Sahə dəyəri" - qarşılıqlı bütün elementlərin alt "əsas dəyərləri"dir. Bu sonsuz bir döngüdür – belə halda, "əsas dəyərləri" və "sahə dəyəri"ni (idman komplekslərinin geniş idman fəaliyyət və ya qeyri-müəyyənliyə görə) müəyyən etmək çətin paradoksal bir vəziyyət ola bilər. Çoxfunksiyalı kompleksləri piramidaya bənzətsək ən üst səviyyəsindəki obyektlər "xidməti" (kafə, restoran) funksiyasını daşıyır, "piramida"nın (açıq sistemi) müxtəlif səviyyələrində (yamaclarında) təsadüfi daxiletmənin və məqsədli qurğuların saxlanılması, fəal idarə bazası məzmunu formalaşır. Öz növbəsində "idman alt sistemləri"ni mühəndis infrastruktur elementləri, idman mühəndis qurğularının və xidmət qurğularına (lift və digər avadanlıqların müxtəlif növləri) bölə bilərik.

Kompleksi formalaşdıran zaman maksimum yük və professional (təlaşçıların iştirakı ilə idman yarışları) yarışlar zamanı Azərbaycanın təbii iqlim şəraitini nəzərə alaraq, qış aylarındakı (3-4 ay) və ilin digər fəsillərində təlim və idman fəaliyyətindəki çətinləri aradan qaldırmaq lazımdır. Eynilə, biz "əsas dəyərlər və sahələr" prinsipini qapalı arenalarda, stadionlarda, idman arenalarında, idman

zallarında və s. birobyektli memarlıq qurğusu kimi hesab edə bilər. Yalnız bu halda biz bütövlükdə "əsas və sahə dəyərinə" qapalı sistem ilə məşğul ola bilərik

Bununla birlikdə iki semiotik modelin nəzəri müqayisəsi göstərir ki, onlar eynidir. Ümumiləşdirilmiş semiotik modelin işin təqdimi "əsas və sahə dəyərləri" mexanizmləri xüsusiyyətləri tipoloji elementlərin şərhilə məhdud olmamalıdır. Çoxölçülü bina formasının şərhindən imtina bədiilik ilə bərabər, obyektin zənginləşdirmək qabiliyyətində olduğunu öyrənə bilərik. Obyektin sonsuz formalı şərhiləri həmişə idman fəaliyyəti üçün qərar alan təcrübəyə tabe olmalıdır, ona görə də, semantik dəyərlərə və mənalara diqqət çox vacibdir. Bu obrazın funksiyasının şərhilə zamanı qeyd etmək lazımdır ki, və ətraf mühitin tarixi və genetik potensialından ağıllı istifadə edən idman komplekslərinin planlı yerləşdirilməsi memarlıqda məhdud istifadəyə malikdir, bu gün orta semantik modelləşdirmə kompozit obrazlı-assosiativ potensialıdır.

Planlaşdırma fəaliyyətində bu funksiyaların idarə olunması vacibdir:

1. Şablon alətlərin istifadəsindən qaçmaq
2. Obyektlə mühitin funksional əlaqələrinin qiymətləndirilməməsi

Ətraf mühitin landşaftı, kompozisiyası, üslubu, miqyası və digər atributları ilə birlikdə idman kompleksinin əlaqədar obrazın şərti təsirini qiymətləndirmək lazımdır.

Bu yanaşmanın mahiyyəti əsas verir ki idman obyektlərinin təşkilatının məqsədyönlü planlaşdırılması və idman qurğularının obrazını yeni və ən yüksək formada görülsün. Təklif olunan nəzəri model sahə, maddi və fiziki xüsusiyyətlərin maksimum istifadəsində hər hansı bir memarlıq obyekt obrazını şərhilə çoxməqsədli idman kompleksi sisteminin qabiliyyətini müəyyən etmək üçündür. İdman və trenajorlar kimi örtüklü konstruktiv sisteminin seçilmiş fraqmentləri faktiki istifadə, süni landşaft birləşmələri ilə birlikdə müvafiq texniki və memarlıq bəzək ilə ekstremal idman qurğuları qeyri-adi, inanılmaz birləşməsi meydana gəlməsinə obyektlərin fasiləsiz təkmilləşdirilməsi asanlaşdırmada yenilik gətirmək lazımdır. Eyni zamanda da dünyanın bir çox yerində tətbiq olunan üsul – üzgüçülük

hovuzlarının səthinin dondurulması ilə buz meydançası kimi istifadə etmək mümkündür [35] [24] [34].

Professional idman infrastrukturunun maliyyələşdirilməsində özəl kapitalın payının artırılması, bu sahədə iki istiqamətləri gətirib çıxarmışdır.

Birincisi, yeni tikinti layihələrin mexanizmi uzadıldı : İctimai-özəl tərəfdaşlıq (İÖT). Belə ki, Alman Bundesliqasının müntəzəm inşa nəzəryəsində aydın görünür ki, bu klublar (İÖT) stadionların təxminən yarısını təşkil edir. Lakin, Bundesligaya görə üçüncü sahə, stadionlar ictimai nəqliyyat və yol infrastrukturunun marşrutları yeni obyektlərin birləşdirən ictimai deyil, investisiyalar olmadan özəl investorlar müstəsna inşasıdır. Stadionlarda yerli iştirak da bu obyektlərin inkişafında böyük ictimai əhəmiyyət kəsb edir və inkişaf sahəsində mühüm amil , onların yerləşdiyi mövqeydən aslıdır. İctimai-özəl tərəfdaşlıq israfçılığın qarşısını almaq və beləliklə xərcləri azaltmaq, tikinti dövrüqısaltmaq üçün kömək edir. Son illərdə isə tendensiya dəyişib və ən inkişaf etmiş ölkələrdə belə yeni idman müəssisələrinin inkişafında dövlətin payı durmadan azalır. On il əvvəl, İÖT üstünlük maliyyələşdirmə sxeminə idi, lakin indi Avropa və ABŞ-ın özəl investorları tərəfindən inşa edilən obyektlərdədir.

İkinci qlobal trend xüsusi investisiyaların idman obyektlərinə çevrilməsinə səbəb oldu və idarə olunmaya yanaşma dəyişdi. Obyektin gəlirliliyini təmin etməyin əsas rolu biznes plannın və maliyyə axınlarının düzgün qiymətləndirilməsidir [54].

Çoxfunksiyalı qurğularda medalyonun görünməyən tərəfi odur ki, tədbirlər zamanı qısa müddət ərzində minlərlə adamın təhlükəsizliyini və evakuasiyasını vaxtında yerinə yetirmək və ilk növbədə mühitdə "müşayiət" məsuliyyətinin mürəkkəbliyini dərk etmək lazımdır. Bu gün avtodayanacaqlar üçün geniş ehtiyat sahələrinin az olması aktual problemlərdəndir. İdman qurğularının tikintisi zamanı bu məsələnin həlli böyük çətinliklərlə qarşılaşır. İdman təşkilatlarının başlıca məqsədi yenidən istifadə prinsipi olmalıdır. Çoxfunksiyalı platformalar mobil elementlərlə (sürgülü arakəsmələr, tribunlar, yerində qurulan zallar) bir yerdə istifadə olunur.

Müasir memarlıq tikililərində diqqət edilən məsələ onun ekoloji problemlərin həllinə kömək etməsidir. Əvvəllər mürəkkəb konstruksiyalı qurğuların inşasında çətinliklərin aradan qaldırılması başlıca məsələ idisə, bugün bu axtarış həmin memarlıq abidəsinin ekoloji cəhətdən sağlam olması yönündədir. Dövrümüzdə istifadə olunan texnologiyanın əsas məqsədi təbii resursları enerjiyə çevirməklə istifadəsidir. Yəni ki günəş, külək enerjisini elektrik enerjisinə çevirməklə biz maddi cəhətdən qənaət etmiş oluruq həm də ekoloji baxımdan. Multifunksional komplekslərin tikintisi zamanı Günəş panellərindən istifadə etməklə enerjiyə qənaət etmiş olacağıq. Yeni zamanın tələbi olan bu üsuldan sadəcə idman xarakterli obyektlərdə deyil, o cümlədən hər növ memarlıq tikililərində istifadə etmək lazımdır.

YEKUN NƏTİCƏ

Ötən əsrin sonlarından şəhərlərin tarixi formalaşması prosesində inkişaf etməkdə olan şəhərlərin torpaq, nəqliyyat sistemləri və qurğularının, küçə şəbəkəsinin uyğunsuzluğu, və s. sürətli inkişafı xərclərin artması ilə daha kəskin kimi görünməyə başladı. Bu proseslər, istisnasız çox məqsədli idman kompleksləri, o cümlədən şəhər ətraf mühitin elementləri təsir etdi. Bu günə qədər bütün idman qurğuları və idman obyektləri, planlaşdırma quruluşuna görə şəhərlərdə əhalinin mədəni və icma xidməti ümumi sistemin şəbəkə elementlərinə daxil olmuşdur.

Son iyirmi il ərzində idman obyektlərinin struktur tərkibində daimi dəyişiklik vardır: fitness mərkəzləri, su parkları, əyləncə mərkəzləri (bowling, bilyard) . Təcrübələrə əsasən demək olar ki, şəhər strukturunda çoxfunksiyalı komplekslərinin inteqrasiyası ətraflı mühitdə sosial funksiyaların təməlidir. Ənənəvi sərhədləri, tipoloji sosial və istirahət (əyləncə və sağlamlıq) proqramı idman arenalarda, stadionlar, idman və istirahət kompleksləri əvvəl sırf funksional daxili tərkibin aradan qaldırılması. Şəhər çoxfunksiyalı komplekslərinin ətraflı mühitdə sosial funksiyaların inteqrasiya trendidir. Əlbəttə ki, şəhərsalma vəziyyətinə təsir edən bu müxtəlif dərəcəli dəyişikliklər, öz növbəsində, yeni və mövcud idman obyektlərinin yenidən qurulması və dizaynını nəzərə almaq vacibdir. Şəhər strukturunda fiziki tərbiyə qurğularının rolunu və yerini müəyyən etməzdən əvvəl, şəhərətrafi və ölkə sahələrindən kənarında yerləşən idman mərkəzlərini təhlil etmək lazımdır. Təbidir ki bu kompleksləri dağların yamaclarında, təbii landşaft infrastrukturunda, su hövzəsinə yaxın yerləşdirməklə “təbii ətraf mühit” və “idman mühit” formalaşdırmaq daha asandır. İlk növbədə belə ərazilərdə xizək və xizək yolları, atçaparlar üçün sahələr, müxtəlif motocross, yaxt-klublar, avarçəkmə kanalları və s. stadionların daxil olması daha rahat idi. Təbii indi müasir idman kompleksi layihələri tətbiq olunmalıdır və əsas tələblərə uyğun inkişaf etdirilməlidir. Təbii komplekslər də şəhərin böyük park kimi formalaşan idman mərkəzləri, daxil ola bilər.

İlk növbədə, Bakı şəhərinin mərkəzi ərazilərində yerləşən və professional idman qurğularının təhlili edilmişdir. Bu maraqlı memarlıq planlaşdırma həlləri şəhərin mərkəzində diqqəti çəkir. Dissertasiyanın bütün fəsillərinə əsasən aparılan tədqiqatlardan aşağıdakı nəticələrə gəlinir:

1- 21-ci əsrin əvvəllərində texnoloji və sosial - iqtisadi tərəqqinin təsirindən çoxfunksiyalı idman kompleksləri böyük inkişaf yolu keçdi. Bu da öz növbəsində idman qurğularının tikinti təcrübəsində müxtəlif forma və layihə həlli axtarışının geniş ayılması ilə nəticələndi.

2- İdmanın inkişafının müasir meylləri cəmiyyətdə profesional və həvəskar idmanla məşğul olan əhalinin sayının artımı, şəhər strukturunda idman qurğularına olan tələbatın artmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə aktiv həyat tərzini keçirən əhalinin asudə vaxtına qənaət və nəqliyyat problemlərinin rahat həll olunması üçün idman qurğuları kompleks kimi birləşdi. Bu yeni perspektivli yanaşma profesional və qeyri-profesional fəaliyyət göstərən idman obyektlərinin bir arada cəmlənməsinə beləliklə, çoxfunksiyalı idman komplekslərinin yaranmasına təkan verdi. Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin tərkibinə eyni zamanda həvəskar və peşəkar idmançılarla yanaşı hər hansı bir tədbir zamanı buraya gələn qonaqların istirahətini təmin etmək üçün restoranlar, mehmanxanalar, mağazalar və s. daxil ola bilər.

3- İnkişaf etmiş şəhərlərdə ekoloji məsələlər, texnoloji yanaşmalar və qloballaşma problemləri idman müəssisələrinin memarlıq – planlaşdırma həllinə də öz təsirinin göstərmişdir. Bu məsələ sosial – istirahət və sağlamlıq xüsusiyyətlərinin maksimum həllinə əsaslanır və profesional perspektivli çox məqsədli idman obyektlərinin layihələndirilməsi zamanı yeni yanaşmaların axtarılmasına təkan yaradır.

4- Çoxfunksiyalı idman komplekslərinin memarlıq həllinin formalaşmasına şəhər resursları, gələcəyə istiqamətləndirilmiş inkişaf və həmin qurğuların istifadəsində düzgün qərarların qəbul edilməsi (məsələn: beynəlxalq əhəmiyyətli tendensiyalarda iştirak etməklə bu kompleksin mütəmadi olaraq fəaliyyətdə olması eləcədə, ölkənin həm siyasi – iqtisadi inkişafına həm də xarici turistləri buraya cəlb edərək turizmin

inkişafına dəstək olmaq vacibdir.) mövcud şəhərsalma həllinin sistemli təhlili zamanı kompleksə obyektiv ehtiyacın olmasına əsaslanır.

5- Çoxfunksiyalı idman kompleksləri şəhər mühitində regional, şəhər və rayon kimi yerləşirlər:

Regional komplekslər - böyük çoxməqsədi, çoxsahəli mərkəzləri kimi formalaşmış regional, milli və beynəlxalq əhəmiyyəti, təlim və milli idman və ya beynəlxalq yarışlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Şəhər kompleksləri - bələdiyyə səviyyəli, əsasən şəhər daxili müsabiqələr və hadisələr, bəzən regional və beynəlxalq (güləş, boks, qılıncoynatma, gimnastika və s.) əhəmiyyətli xidmət edir.

Rayon kompleksləri - yerli (rayon) səviyyəli, onların əksəriyyəti müəssisələrin, birliklərin və təşkilatların sosial sistemlərin hissəsidir.

6- Çoxməqsədli idman qurğuları şəhər mühitində çox sahə tutarsa, belə olan halda “idman şəhərləri”nin əməkə gəlməsi mümkündür. Müasir şəhərlərin strukturunda idman qurğularının təsnifatının təhlilini 4 variantda aparmaq mümkündür: 1) mərkəzi idman qurğuları; 2) müəssəsə idman kompleksləi; 3) azad formalaşan komplekslər; 4) təbii qruplaşan komplekslər. Çoxfunksiyalı ictimai mərkəzlərin formalaşmasında idman obyektlərinə verilən dəyərin əhəmiyyəti böyükdür.

7- İdman obyektlərinin layihələndirilməsi zamanı müasir dam örtük formalarından istifadə olunur. Sosial istirahət, idman və əyləncə funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə artımı idman qurğularının strukturunda əlavə həcmlərin meydana gəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Bunun nəticəsində bu tikililərin üç ölçülü həllində bir sıra elementlərdən istifadə edilir: çoxfunksiyalı həcmlər, atriumlar, rampalar və qalereyalar. Bu obyektlərin tikintisi zamanı dominant element olaraq mehmanxanalardan tez-tez istifadə edilir. İdman qurğularının tikintisində konstruktiv və texniki işlər zamanı təbii və süni landşaft örtüyünün ayr-ayrı fragmentlərindən dekorativ və ya meydanlarda (yamaclarda-ekstrimal idman növləri üçün yollar) faktiki olaraq istifadə olunur. Bənzəri görünməmiş tikinti materialları və

texnologiyaları istifadəsi obyektlərin davamlı inkişafına qeyri-adi və inanılmaz birləşmələrin meydana gəlməsində yenilik gətirir.

8- Şəhər strukturunda çoxfunksiyakı idman kompleksinin qarşılıqlı təhlili əsasında aşağıdakı kompozisiya və planlaşdırma sxemləri müəyyən olunmuşdur: qapalı ada, tranzit və nöqtəvari sistemlər. Fiziki hərəkət qurğuları ilkin olaraq biroyektli və yığcam olmuşdur, sonralar layihələndirmə zamanı tranzit nəqliyyat yollarına və ya piyada yolunun (misal üçün müəssisə ilə yaşayış təhsil arasında) yaxın yerləşdirilməsi tövsiyyə oldu. Nəhayət fərdi çoxməqsədli obyektlərin müstəqil kompozisiya formasından istifadəyə üstünlük verildi.

9- İdman komplekslərinin memarlıq planlaşdırma təşkili və dizayn həllərinin inkişaf bədii keyfiyyətlərini artırmaq üçün, aşağıdakı qaydalardan istifadə etmək lazımdır:

- Müəyyən bir ərazi vahidində professional və kütləvi idman inteqrasiya, firlanmanın təşkilatının prinsipi;
- Bütün mövsüm formalaşması universal qapalı məkanların prinsipi;
- Maksimal sosiallaşma, istirahət və əyləncə funksiyalarına doyma prinsipi;
- Hərtərəfli universallıq prinsipi;
- Transformasiya və mobillik prinsipi;
- Tikinti səviyyəsinin və konstruktiv idman qurğuları sistemindən istifadə prinsipi;
- Ətraf mühit və enerji qənaət üsulları tətbiqi prinsipi;

10- Üçüncü fəsildə multifunksional komplekslərin “alt xidmətlər”dən və sahə dəyərlərindən ibarət məkan təşkilinin semantik mahiyyətini təmsil edən nəzəri modelin strukturu təklif edilmişdir. Modelin bu nəzəri yanaşmasında komplekslərə qapalı biroyektli sistemlə eyni metod kimi baxılır.

Təklif olunan nəzəri model sahə, maddi və fiziki xüsusiyyətlərinin maksimum istifadəsi hər hansı bir memarlıq obyektinin surətində şərh edilən sisteminin qabiliyyətini müəyyən etmək üçündür.

11- İdman və cəmiyyətin ictimai həyatın təşkili ən yüksək forması kimi çoxməqsədli idman obyektlərinin gələcək inkişaf perspektivlərini proqnozlaşdırılması

ilə bağlı gələcək strategiyasını hazırlamaq lazımdır. Problemlə cəhətlərin dəqiqliklə öyrənilməsi və məsələnin həllinə yönəlmiş işlərin aparılmalıdır. Müasir konstruktiv texnologiyalardan, qlobal – ekoloji sistemlərdən istifadə bu aspektə köməkçi ola bilər.

Ölkəmiz cəmiyyətin və idmanın inkişafı namində yuxarıdakı nümunələr rəhbər olmalıdır və yaxın gələcəkdə onların həyata keçirilməsi üçün səy göstərmək lazımdır. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, idmanın inkişafına xüsusi əhəmiyyət kəsb edən obyektləri, onun funksionallığı, ən yaxşı qlobal təcrübələrin öyrənilməsi və inkişaf etdirilməsi yerli şərait və layihənin erkən mərhələsində peşəkar xidmətlər idarəetmə təşkilatlarından istifadə edərək, gələcək layihənin ideya hərtərəfli təhlili əldə etmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ağazadə R., Şəhərsalmanın nəzəri əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı-2007.
2. Abbasov T.-“İdman və mütəhərrik oyunları”, Bakı, “Maarif” nəşr. 1987.
3. Fətullayev Ş.S., 19-20-ci əsrin əvəllərində Azərbaycanda şəhərsalma və memarlıq, Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 2013
4. Hüseynov E.F., Yusufova N.O. Şəhərin çoxfunksiyalı kompleksləri. Memarlıq və şəhərsalma sahələri üzrə ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti. Bakı, 2007
5. Hüseynov F.M., Ağazadə R.R., Mikayılova M.N. Şəhərsalma nəzəriyyəsi. Dərslik. Bakı. 2008.
6. Андрей Боков, 1997–2207 // Татлин моно. 2008.
7. Белов Ю.М. Интернациональное значение помощи СССР в создании национальных спортивных центров в странах Азии и Африки / В сб. тезист докладов Всес. науч. Конф., посвященной 30- летию участия советских спортсменов в Олимпийских играх. Раздел 4- орг. управленч. проблемы Олимпийского движения. М., 1982
8. Барнабишвили Е.Н. Общая теория архитектурного проектирования стадионов / Е.Н. Барнабишвили; науч. ред. Г. Чигогидзе. 1976.
9. Барнабишвили, Е. Н. Общая теория архитектурного проектирования стадионов / Е. Н. Барнабишвили; зон. науч.-исслед. и проектный ин-т типового и эксперим. проектирования жилых и общественных зданий в г. 1976.
10. Гусейнов Э.Ф., Юсуfova Н.О. Многофункциональные комплексы города. с.3. Баку, 2007.
11. Гаврилов Г. М. и др. Градостроительные принципы рекультивации карьеров: Обзор/ сост. Гаврилов Г. М., Колкушина Г. Ф., Шутикова К. С. М., 1983.
12. Иодо И.О., Потаев Г.А.. Градостроительство и районная планировка. Ростов на Дону «Феникс» 2008.
13. Иодо И.О., Потаев Г.А.. Градостроительство и районная планировка. Ростов на Дону «Феникс» 2008.

14. Кистяковски А.Ю. Олимпийские комплексы спортивных сооружений (обзор) – М., 1976
15. Кистяковски А.Ю. Олимпийские комплексы спортивных сооружений / Учебное пособие для строительных Вузов – 2-е. М., 1980
16. Кистяковский, А. Ю. Проектирование спортивных сооружений / А. Ю. Кистяковский – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1980.
17. Ложкин А. Citius, altius, forties : Стадионы / Александр Ложкин // Project International. – 2004.
18. Опыт проектирования и возведения сооружений Олимпиады - 80 в Москве: Материалы семинара. – М.: МДНГП, 1981.
19. Поликарпов В. П. Спортивные и физкультурные сооружения / В. П. Поликарпов. -М.: ФиС, 1965
20. Соколов Л. Центр города-Функции Структура Образ. М.: Стройиздат, 1992.
21. Яргина З. Н., Косицкий Я.В., Владимиров В. В., Гутнов А.Э., Микулина Е.М., Сосновский В.А. Основы теории градостроительства. - М.: Стройиздат, 1986.
22. Янковская Ю. С. Семиотика в архитектуре – диалог во взаимодействии / Янковская Ю. С.. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2003
23. Ernst Neufert "Bauentwurfslehre" 1936
24. International Olympic Committee (IOC) (1999) Olympic Movement's Agenda 21 Sports for Sustainable Development. Lausanne, IOC International.
25. Medler, Sarah; Odell William; and Lazarus, Mary Ann (2005) The HOK Guidebook to Sustainable Design. John Wiley
26. Sport Council, Royal Institute of British Architects UIA Work Group Sports, Leisure and Tourism (1990) sport stadian in in the 90's London, Sport Council.
27. Sport Council Technical Unit for Sports: Geraint John and Kit Cambell (1993) Handbook of Sport and Recreational Building Design. Vol. 1 Outdoor Sports, 2nd. Edn. Butterworth – Heinemann
28. Stadium Engineering , Culley P., Pascoe J. London, 2005
29. http://stadiumdb.com/stadiums/aze/baku_olympic_stadium

30. <http://publika.az/news/idman/4329.html>
31. http://www.azerbaijans.com/content_667_az.html
32. Wikipedia – Olimpiya oyunları // Olimpiya oyunları
https://az.wikipedia.org/wiki/Olimpiya_oyunlar%C4%B1
33. <http://www.president.az/articles/13896>
34. <http://www.president.az/olimpiya/kompleks>
35. <http://kaspi.az/az/heyder-eliyev-adina-idman-sarayi-yukse-standartlara-cavab-verir>
36. <http://ddlar.com/baku-aquatic-centre.html?lang=az>
37. Википедия - свободная энциклопедия.//Австралия_(стадион)
<http://ru.wikipedia.org/wiki/>
38. Википедия - свободная энциклопедия.// Олимпийский_стадион_(Афины)
<http://ru.wikipedia.org/wiki>
39. Википедия - свободная энциклопедия.// Национальный_стадион_(Пекин)
URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
40. Мир Монолита— URL: http://mirmonolita.ru/chief_editor/.html
41. Проектстрой.ру 2002 –2012— URL:
<http://proektstroy.ru/publications/view/Olimpiyskiy-stadion-k-Olimpiyski...>
42. ANZ Stadium: fast facts —URL:
<http://www.anzstadium.com.au/AboutUs/SchoolProjects.aspx>
43. Caparol 2012 «Стадионы и спортивно-развлекательные комплексы. Продукты Caparol в мире спорта»— URL: <http://www.caparol.ru/>
44. 2012 Populous — URL: <http://populous.com/project/anz-stadium/>
45. 2002—2013 Пластинфо — URL:
http://plastinfo.ru/information/news/1604_09.08.2004/
46. 2006—2013 Мой Китай — URL:
<http://my-china.ru/national-stadium-birds-nest.html> .
47. <http://www.olimpnews.az/zorxana>
48. https://az.wikipedia.org/wiki/Marakana_stadionu
49. <http://archvuz.ru/>

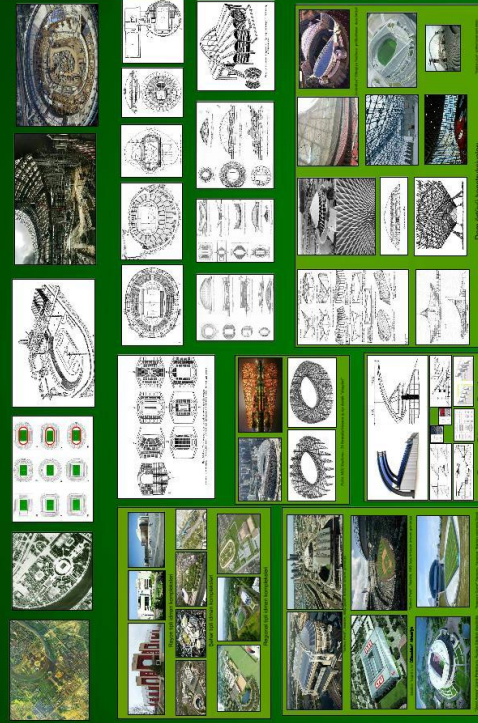
50. <http://book.uraic.ru/project/>
51. <https://www.slideshare.net/>
52. <https://sibac.info/studconf/tech/x/>
53. http://sportb2b.ru/media/magazin/20_gojrengreohn
54. <http://www.s-bc.ru/news/effektivnyj-stadion-teorii->
55. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Олимпийский_\(спортивный_комплекс,_Москва\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Олимпийский_(спортивный_комплекс,_Москва))

BAKI ŞƏHƏRİNDƏ ÇOXFUNKSIYALI İDMAN KOMPLEKSLƏRİ

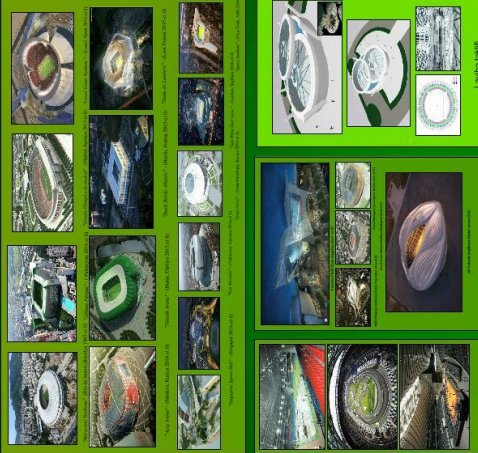
FƏSİL I. Çoxfunksiyalı komplekslərin yaranmasının ilkin şərtləri

FƏSİL II. Müasir "Çoxfunksiyalı" idman komplekslərin formalaşması xüsusiyyətlərinin təhlili

FƏSİL III. "Çoxfunksiyalı" idman komplekslərin perspektiv inkişafının əsas prinsipləri

M

Məqalənin müəllifi:
Zeynə Əliyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
İnşaat Fakülteti, KAFİ

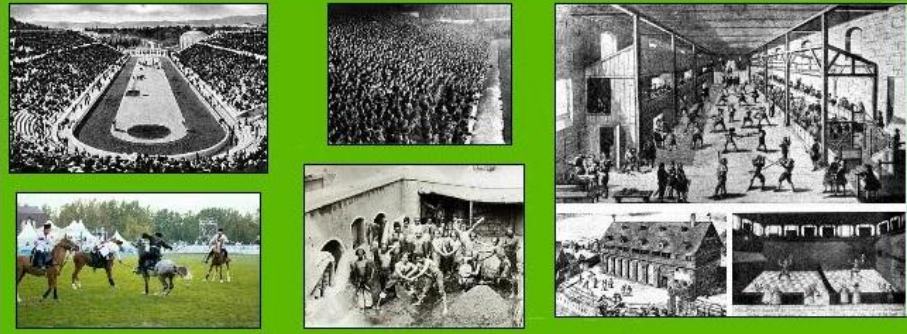
Bakı şəhərində "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin yaranmasının ilkin şərtləri, müasir "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin formalaşması xüsusiyyətlərinin təhlili və Bakı şəhərində "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin perspektiv inkişafının əsas prinsipləri haqqında tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqatın məqsədi, "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin yaranmasının ilkin şərtlərini, müasir "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin formalaşması xüsusiyyətlərini və Bakı şəhərində "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin perspektiv inkişafının əsas prinsiplərini tədqiq etməkdir. Tədqiqatın nəticələri, "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin yaranmasının ilkin şərtlərini, müasir "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin formalaşması xüsusiyyətlərini və Bakı şəhərində "çoxfunksiyalı" idman komplekslərinin perspektiv inkişafının əsas prinsiplərini tədqiq etməkdir.

AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNIVERSİTETİ

FƏSİL I. Çoxfunksiyalı komplekslərin yaranmasının ilkin şərtləri

İdman oyunlarının yaranma tarixi

Olimpiya Stadionu

Heydar Əliyev adına İdman və Konsert Kompleksi

Bakı Abşılıq Mərkəzi

Bakı İdman Sarayı

Milli Gimnastika Arenası

Su İdman Sarayı

FƏSİL II. Müasir "Çoxfunksiyalı" idman komplekslərin formalaşması xüsusiyyətlərinin təhlili

FƏSİL III. "Çoxfunksiyalı" idman komplekslərin perspektiv inkişafının əsas prinsipləri

